

This document is an historical remnant. It belongs to the collection Skeptron Web Archive (included in Donald Broady's archive) that mirrors parts of the public Skeptron web site as it appeared on 31 December 2019, containing material from the research group Sociology of Education and Culture (SEC) and the research programme Digital Literature (DL). The contents and file names are unchanged while character and layout encoding of older pages has been updated for technical reasons. Most links are dead. A number of documents of negligible historical interest as well as the collaborators' personal pages are omitted.

The site's internet address was since Summer 1993 www.nada.kth.se/~broady/ and since 2006 www.skeptron.uu.se/broady/sec/.

Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi

Sociology of Education and Culture Research Reports

Nr 44

Västerled tur och retur - del 1 -

Utbildning och ekonomi

En ekonomihistorisk studie av Sverige-Amerika
Stiftelsens stipendieverksamhet 1919-2006

Andreas Melldahl

SEC, EDU, Uppsala universitet
<http://www.skeptron.uu.se/broadly/sec/>

Maj 2008

Korrigerad mars 2010

Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi
(Sociology of Education and Culture)

Postal address SEC, EDU, Uppsala University
Box 2136, S-750 02 Uppsala

Phone switchboard 018 4712444, int. +46 18 4712444

Telefax 018 4712400, int. +46 18 4712400

URL <http://www.skeptron.uu.se/broadly/sec/>

Editor of this series: Donald Broady and Mikael Börjesson

Andreas Melldahl är forskningsassistent, verksam vid Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi (SEC), Institutionen för utbildning, kultur och medier, Uppsala universitet.

Rapport från forskningsprojektet *Transnationella strategier inom den högre utbildningen. Sveriges förhållande till Frankrike och USA, 1919-2009*, finansierat av Vetenskapsrådet, UVK.

Andreas Melldahl

Västerled tur och retur, del 1

SEC Research Reports/Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi, No. 44

Maj 2008, korrigerad mars 2010

ISSN 1103-1115

© Författaren och Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi, 2008

Innehåll

1 Dit och tillbaks igen – en stipendiats historia.....	- 5 -
2 En tematisk uppdelning	- 6 -
3 Sverige-Amerika Stiftelsen – en kort beskrivning.....	- 7 -
4 Utbildning och ekonomi	- 10 -
4.1 Strukturanalytisk ekonomisk historia – en teoretisk modell	- 10 -
4.1.1 Grova linjer i den svenska ekonomin under 1900-talet.....	- 13 -
4.2 Frågeställningar – utbildning och ekonomi.....	- 15 -
4.3 Källmaterial – Sverige-Amerika Stiftelsens arkiv.....	- 16 -
4.4 Ämnesval bland stipendiaterna och i högre utbildning	- 19 -
4.4.1 Från medicin till biologi? – trender i stipendiaternas ämnesval 1919–2006	- 19 -
4.4.2 Högre utbildning i Sverige under 1900-talet	- 23 -
4.4.2 Fördelningen av ämnen bland stipendiater respektive i utbildningssystemet.....	- 27 -
4.5 Ekonomiska strukturcykler och stipendiaternas ämnesval	- 28 -
4.5.1 Gryningstid för stipendieverksamheten – 1919 till 1930.....	- 29 -
4.5.2 Omvandling och världskrig – 1930 till 1950.....	- 30 -
4.5.3 Industrins guldålder och fler stipendiater – 1955 till 1975.....	- 31 -
4.5.4 En tredje industriell revolution och än fler stipendiater – 1975 till 2006.....	- 33 -
4.6 Stipendiaternas koppling till arbetsmarknaden	- 35 -
5 Sammanfattning och resultatdiskussion – utbildning och ekonomi.....	- 38 -
6 Slutord – Västerled tur och retur – del 1	- 42 -
Källmaterial och referenser	- 43 -
Bilaga.....	- 45 -

Tabeller

Tabell 1: Cykler i den moderna svenska ekonomiska historien	- 13 -
Tabell 2: Antal stipendiater, fördelade efter ämnesgrupp och decennium	- 21 -
Tabell 3: Andel av stipendiater per ämnesgrupp, fördelade efter decennium	- 21 -
Tabell 4: Andel av stipendiater per decennium, fördelade efter ämnesgrupp	- 22 -
Tabell 5: Periodisering och tematik för 1900-talets strukturekonomiska faser	- 29 -
Tabell 6: Andel stipendiater, fördelade efter ämne 1945-1974	- 32 -
Tabell 7: Andel teknologistipendiater, fördelade efter inriktning 1945-1974	- 32 -
Tabell 8: Andel stipendiater, fördelade efter ämne 1975-2006	- 34 -
Tabell 9: Andel naturvetenskapsstipendiater, fördelade efter inriktning 1975-2006	- 35 -
Tabell 10: Andel stipendiater fördelade efter anställningssektor och ämne	- 37 -

Diagram

Diagram 1: Antal stipendiater per år, 1919-2006	- 8 -
Diagram 2: Antal stipendiater, fördelade efter ämnen 1919-2006	- 19 -
Diagram 3: Andel av stipendiater, fördelade efter ämnen 1919-2006	- 20 -
Diagram 4: Antal registrerade studenter, fördelade efter fakultet/högskola 1919-1974	- 23 -
Diagram 5: Andel registrerade studenter, fördelade efter fakultet/högskola 1919-1974	- 24 -
Diagram 6: Antal forskarexamina, fördelat efter fakultet 1949-2002/03	- 26 -
Diagram 7: Andel forskarexamina, fördelat efter fakultet 1974-2002/03	- 27 -
Diagram 8: Andel stipendiater, fördelade efter anställningssektor 1948-2004, 5-års löpande medeltal	- 36 -

1 Dit och tillbaks igen – en stipendiats historia

Sommaren 1947. En 29-årig bergsingenjör är i full färd med att packa sina väskor. Snart ska han lämna sin bostad för att bege sig ut på en lång resa. Han ska resa i väg från Skelleftehamn, staden där han bor, över Atlanten till Amerika. En stor sak fortfarande i dag och en ännu större får man förmoda då – för mer än 60 år sedan. Några månader tidigare har han erhållit inte mindre än 1 500 dollar för att finansiera resan från Sverige-Amerika Stiftelsen, i form av ett stipendium han sökt och fått i konkurrens med många andra.

När han väl tagit sig över till andra sidan Atlanten, till USA, reser den unge civilingenjören vidare till Massachusetts, till Boston och slutligen Cambridge för att nå fram till Massachusetts Institute of Technology. Där studerar han bergsteknik och metallurgi. Den 29:e april följande år åker han hem igen, tillbaka till Skelleftehamn.

I denna studie är jag intresserad av den unge bergsingenjören och hans gelikar. I förstone kan hans resa endast förefalla handla om utbildning: resmålet var Massachusetts Institute of Technology och han avlägger en Master of Science i teknik. Jag tror dock att historien är större än så. Utbildningen är en del i ett vidare ramverk. Varför var det metallurgi han skulle studera och varför reste han just då? Rapporten syftar till att ge några svar på dessa frågor, även om jag tills vidare lämnar den unge bergsingenjören och tar ett mer övergripande grepp. I fokus för studien står i stället Sverige-Amerika Stiftelsen som gav honom stipendiet och deras verksamhet, men framför allt alla de stipendiater, som i likhet med honom reste över Atlanten för att studera. Varför reste de när de gjorde och varför studerade de vissa ämnen?

2 En tematisk uppdelning

I denna och en kommande rapport (följaktligen benämnd *del 2*) kommer läsaren få stifta bekantskap med stipendiater som den bergsingenjör vi mötte i inledningen. Stipendiaterna, och den stiftelse som möjliggjort deras amerikaresor, står i centrum för båda rapporterna, men de studeras från två olika håll. Del ett, som här presenteras, anlägger ett ekonomihistoriskt perspektiv på stipendieverksamheten – och i synnerhet på stipendiaternas ämnesval i förhållande till växlingar i svensk ekonomi – medan jag i del två kommer granska ett urval av de amerikaresande stipendiaterna utifrån utbildningssociologiska frågeställningar. Rapporterna bygger på en magisteruppsats i ekonomisk historia,¹ där denna första är relativt trogen de ekonomihistoriska delarna i originalet medan del två till största delen är nyförfattad.

Del ett studerar, utifrån ett ramverk av strukturanalytisk ekonomisk historieteori, det förhållande mellan utbildning och ekonomi som kommer till uttryck i stiftelsens stipendieverksamhet, genom att titta närmare på sambandet mellan tidpunkt för stipendiaternas amerikaresor och ämnena de väljer att studera.

¹ Andreas Melldahl (2007) *Västerled tur och retur. En ekonomihistorisk och utbildningssociologisk studie av Sverige-Amerika Stiftelsens stipendieverksamhet 1919–2006* D-uppsats, Ekonomisk-historiska institutionen, Stockholms universitet.

3 Sverige-Amerika Stiftelsen – en kort beskrivning

En dag i juni år 1919 samlades på Grand Hotel i Stockholm ett antal representanter från akademi, näringsliv, politik, kyrka och den kulturella världen och grundade Sverige-Amerika Stiftelsen. Anledning var att de oroades över ”bristen på närmare förbindelser mellan Sverige och Nordamerikas Förenta Stater” och den nyfödda stiftelsen skulle därför verka för att stärka dessa relationer genom att ”främja utbytet av vetenskapliga, kulturella och praktiska erfarenheter mellan de båda länderna”.² Stiftelsen har sedan dess arbetat för att skapa, upprätthålla och utvidga detta utbyte, genom aktiviteter på flera olika områden.

Framför allt har Sverige-Amerika Stiftelsen verkat genom att vara en central aktör på marknaden för studieresor från Sverige till Nordamerika. Detta har skett bland annat genom ett omfattande stipendieprogram, där individer har sökt ekonomiskt bistånd för studier, resor och praktik. Längre var stiftelsen en av mycket få aktörer som gav bidrag speciellt ämnade för högre studier utomlands – och därmed med viss sannolikhet gjorde studierna möjliga för fler än dem som kunde bekosta dem själva.³ Genom donationer från framför allt näringslivet, har stiftelsen årligen kunnat dela ut ett antal *egna stipendier*. Från starten 1919 till och med 2006 har inte mindre än 2 183 stipendiat utsetts, med medel från stiftelsen.

Vid sidan om detta stipendieprogram har stiftelsen varit en förmedlande länk mellan Sverige och Nordamerika för studier på lägre nivå, genom det så kallade ”*Collegeprogrammet*”. Även om detta under ett annat namn fanns redan från stiftelsens första verksamhetsår, formaliserades det som ett program, och expanderade därmed kraftigt, först efter andra världskriget (och i synnerhet efter 1950) till att årligen omfatta mellan 50 och 100 svenska studenter, totalt drygt 3 600. Efter studiemedelsreformen 1989, när det blev möjligt att ta med sig svenska CSN-pengar för utomlandsstudier⁴, minskade stiftelsens betydelse på detta område och programmet avslutades under 2006.⁵

Sverige-Amerika Stiftelsen har vidare hjälpt stipendiater från andra finansörer med de amerikanska kontakterna. Dessa stipendiat har kunnat dra nytta av stiftelsens amerikanska nätverk och kanaler. Bland annat har stiftelsen varit behjälplig med viseringen, men finansörer även fått hjälp med rekrytering av svenska stipendiater; de amerikanska stiftelserna American Scandinavian Foundation och Thanks to Scandinavia har exempelvis låtit stiftelsen nominera

² Blanck, Dag (1989) *Sverige-Amerika Stiftelsen – De första sjuttio åren 1919–1989* Stockholm: Sverige-Amerika Stiftelsen, s. 6f.

³ Blanck, Dag (1992) ”The Impact of the American Academy in Sweden” i: Lundén, Rolf & Erik Åsard (red.) *Networks of Americanization – Aspects of American Influences in Sweden* Acta Universitatis Upsaliensis. *Studia Anglistica Upsaliensia* 79, Uppsala, s. 83.

⁴ Börjesson, Mikael (2005) *Transnationella utbildningsstrategier vid svenska lärosäten och bland svenska studenter i Paris och New York* Uppsala: SEC Research Reports 37, Nov. 2005, s. 63.

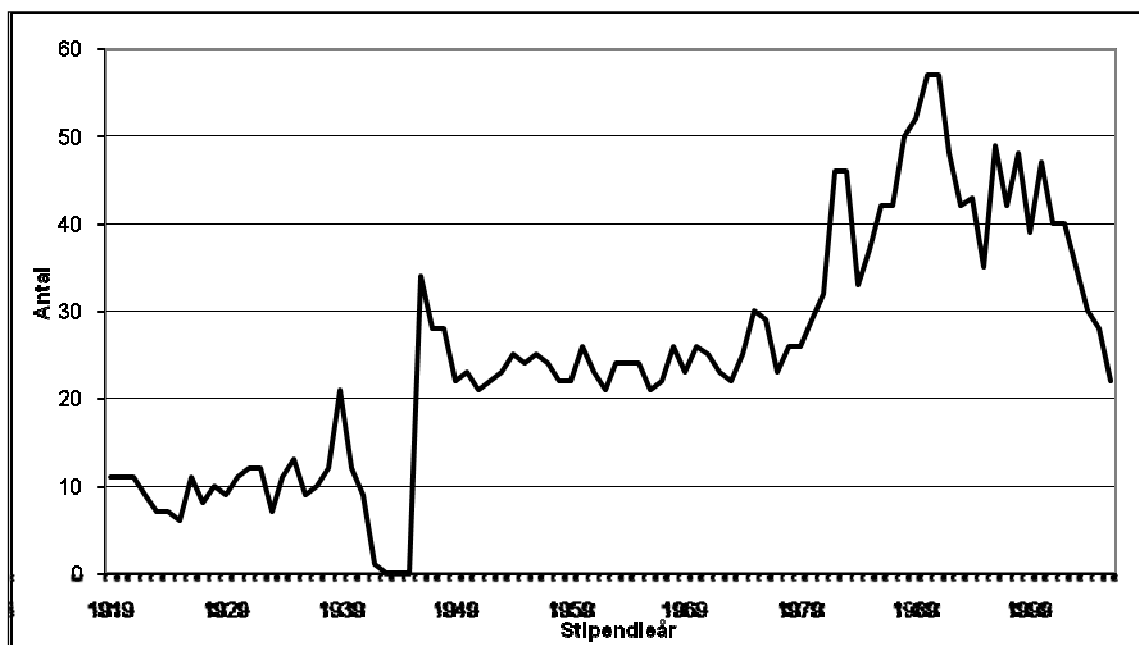
⁵ Sverige-Amerika Stiftelsen, *Verksamhetsberättelse 2006*.

kandidater till sina stipendier. Dessa stipendiater, som benämns *honorärstipendiater*, har genom åren varit omkring 1 500 stycken.⁶

Stiftelsen har även bidragit i utbytet av *praktikanter* mellan amerikanska och svenska företag, genom att hjälpa till vid viseringen för de svenska praktikanterna gentemot USA. Praktikprogrammet var särskilt omfattningsrikt under de första 20 åren efter andra världskriget, men stiftelsen har förmedlat praktikanter både tidigare än så och fram till i dag. Sammanlagt har cirka 1 800 personer rest som praktikanter till USA med hjälp av Sverige-Amerika Stiftelsen.

Om samtliga personkategorier – stipendiater, honorärstipendiater, collegestudenter och praktikanter, samt ett par till som figurerat under åren – räknas samman har drygt 9 000 individer rest till Nordamerika genom stiftelsens försorg,⁷ en siffra som bara genom sin storlek säger något om betydelsen stiftelsen har haft för svenska studenter, forskare och det svenska samhället i stort sedan grundandet. För denna studie står dock endast de förstnämnda – stiftelsens 2 183 egna⁸ stipendiater – i fokus.

Diagram 1: Antal stipendiater per år, 1919-2006

Källa: Sverige-Amerika Stiftelsens arkiv.

⁶ I dag räknar stiftelsen medlen från dessa stiftelser som mer eller mindre sina egna. Stipendiaterna från stiftelsen finansieras vanligtvis från flera av de för stiftelsen tillgängliga stipendiemedlen och en stipendiats resa kan således samtidigt vara finansierad av en av stiftelsens egna fonder och av pengar från American Scandinavian Foundation eller Thanks to Scandinavia och fortfarande räknas (i stiftelsens annaler) som en "egen" stipendiat. Se exempelvis förteckningen av stipendiater i årsberättelsen från 2006. Volymen av honorärstipendiatkategorin har således, åtminstone för dessa stipendier, minskat, till förmån för Sverige-Amerika Stiftelsens stipendiater.

⁷ Sverige-Amerika Stiftelsens arkiv.

⁸ Se not 5 för en viss reservation gällande innebörden av dessa "egna" stipendiater.

Av diagram 1 framgår hur antalet stipendiater utsedda av Sverige-Amerika Stiftelsen har förändrats över tid. Under en första period, före andra världskriget, delades årligen ungefär 10 stipendier ut. Världskriget hejdade takten, men när freden var sluten fördubblades nivåerna till omkring 20 stipendiater per år. Denna nivå bibehölls fram till 80-talet varefter det årliga antalet har varit ungefär 40 stipendiet per år, även om det varierat mycket. Vissa år har det endast drygt 20 utsetts och andra har nära på 60 belönats med stipendier. Under de senaste åren tycks antalen återigen minska till att motsvara normalnivån för de första 35 åren av efterkrigstiden.

4 Utbildning och ekonomi

Sverige-Amerika Stiftelsen möjliggör akademisk utbildning, forskning och praktik i USA och Kanada för talangfulla och motiverade studenter. När dessa studenter återvänder till Sverige har de med sig spjutspetskompetens, internationella erfarenheter och kontakter av stort värde för svenskt näringsliv, samhällsliv och forskning.⁹

Ovanstående citat återger vad som skulle kunna kallas Sverige-Amerika Stiftelsens *verksamhetssyfte* och dess främsta sätt att ”främja utbytet” av utbildning, forskning och praktik mellan Sverige och Nordamerika. Men det säger också någonting om *ett ytterligare och vidare syfte*, nämligen att de stipendiater och praktikanter som stiftelsen skickar västerut ska återvända till Sverige med kunskaper, erfarenheter och kontakter som kan vara till gagn för en större krets än enbart stipendiaterna själva. Stiftelsen är med detta alltså del i den samhälleliga produktionen av kunskap och dess verksamhet måste förstås mot denna bakgrund. Det andra syftet, att utbytet i sig ska vara nyttigt för ”näringsliv, samhällsliv och forskning”, föregår därmed på sätt och vis det första, att möjliggöra själva utbytet.

I denna rapport vill jag sätta fokus på detta andra syfte, genom att presentera och beskriva stiftelsens verksamhet – uttryckt i synnerhet i form av de ämnen som har premierats genom stipendier och när detta har skett – på en mycket aggregerad nivå. Därmed vill jag belysa relationen över tid mellan framför allt stipendiaternas ämnesval och svensk ekonomi under olika perioder. Vad, allmänt uttryckt, har värdet för svenskt näringsliv, samhällsliv och forskning varit av denna specifika produktion av kunskap? Hur yttrar sig en eventuell relation mellan utbildning och ekonomi i denna verksamhet? Fokus ligger i rapporten uteslutande på Sverige. Jag kommer därför, innan kapitlets frågeställningar närmare preciseras, att ge en bild av den moderna svenska ekonomiska utvecklingen, utifrån en teoretisk modell, för att därefter kunna jämföra denna med stipendiaternas ämnesval.

4.1 Strukturanalytisk ekonomisk historia – en teoretisk modell

Den lundabaserade ekonomhistorikern Lennart Schön har applicerat en strukturanalytisk modell på den svenska ekonomiska utvecklingen sedan industrialismens genombrott som är ett fruktbart redskap att strukturera även denna rapport kring. Vetenskapsfilosofiskt utgår Schön ifrån tanken att den ekonomiska och tekniska utvecklingen inte är linjär och förutsägbar, utan sker ryckvis, i oväntade språng. Han utmanar därmed till stor del traditionell ekonomisk teori¹⁰ och den därur följande ekonomiska historieskrivningen. Därför talar Schön

⁹ Sverige-Amerika Stiftelsen, *Verksamhetsberättelse 2006*.

¹⁰ Värmed han för övrigt först och främst avser neoklassiska teorier. Dessa avfärdar han rätt kraftfullt: ”Linjära modeller för tillväxten och för dess sammanhang med tekniskt förändring ger inte någon inblick i dynamiken eller någon förståelse för kraftspelet bakom tillväxten. De rimmar helt enkelt illa med de

också snarare om ekonomisk *förändring* än om ekonomisk utveckling. I denna diskontinuiternas ekonomiska historia argumenterar han samtidigt för en bredare syn på ekonomin, där denna tillåts samspela med teknik och samhälle.¹¹ Teorins grundvalar och modellens uppbyggnad gör att när Schön låter den vägleda en beskrivning av modern svensk ekonomi, framträder som ett resultat att olika tider har präglats av olika villkor, i bemärkelsen att fokus för ekonomi, teknik och samhälle har skiftat mellan olika områden, ämnen och kunskaper alltefter tillväxtens motor har förflyttats. Schön klargör själv sammanfattande en av grundtankarna eller poängerna med den teoretiska idén, att: ”Det historiska förloppet kan delas in i distinkta perioder som präglats av olika tillväxtkrafter”.¹² Det är denna beskrivning – som skapar en slags kronologi av centrala punkter i svensk ekonomi för olika perioder – snarare än dess bakomliggande antaganden och djupa förankring i analysen av ”strukturella förlopp” som är av huvudsakligt intresse för denna rapport.

Modellen bygger på att det går att urskilja ett visst mönster i den ekonomiska historien, ett mönster som har upprepats sedan industrialismens genombrott. Mönstret utgörs av en cyklisk upprepning av ett antal faser. Cykelprogressionen kan därför också användas för en periodisering av den moderna svenska ekonomiska utvecklingen, där en cykel blir detsamma som en period. Varje period har varit mellan 40 år och 50 år lång. Perioderna är uppbyggda kring de två huvudfaserna *omvandling* och *rationalisering* som tillsammans både föregås och efterföljs av en fas av *kris*; hela förloppet kan således skrivas *kris-omvandling-rationalisering-kris*.¹³ Fasrubriceringarna ska i sig inte förstås som kopplade till tillväxtens storlek under periodernas olika faser, utan tillväxten bestäms och upprätthålls av *hela* cykelförloppet.¹⁴

Omvandlingen, den första fasen, är sprungen ur ett kristillstånd. Detta behöver dock inte automatiskt innebära att ekonomin som sådan är i kris, även om så ofta har varit fallet. Snarare betecknar krisbegreppet den grundläggande principen att en kapitalistisk samhällsekonomi aldrig kan vila på lagrarna, utan att det producerade, produktionen i sig och organisationen av den fortlöpande behöver omstruktureras och förnyas. Omvandlingen innebär, i Schöns terminologi, också just förnyelse. Krisen uppstår i det att en tidigare organisations- och produktionsprincip – eller en äldre, tidigare banbrytande innovation – tappar mark och inte längre genererar tillräcklig produktivitetsökning. Ett behov uppstår efter nya produkter, nya produktionsätt och nya strukturer. Förnyelsen består i investeringar i nya innovationer och

skiften och omvälvningar som skett i tillväxtens inriktning”. Schön (2006) *Tankar om cykler* Stockholm: SNS Förlag, s. 47; om neoklassisk teori: s. 62f.

¹¹ Schön (2006).

¹² Schön (2006) s. 65.

¹³ Schön, Lennart (2000) *En modern svensk ekonomisk historia – Tillväxt och omvandling under två sekel* Stockholm: SNS Förlag, s. 23f.

¹⁴ Schön (2000) s. 13. Schön utgår dock inte endast från dessa 40-50 år långa cykler, utan menar – å ena sidan – att dessa kan införlivas i cykler över än längre spann samt – å andra sidan – att de i sin tur är uppbyggda av kortare cykler. I Schöns mer teoretiska framställning av cykeltanken tillhandahåller han såväl en hel ”typologi av cykler” som en beskrivning av hur dessa inbördes hänger ihop. Se: Schön (2006) s. 24-37.

institutioner som främjar spridandet och applicerande av ny teknologi och organisation. Enligt Schön har dessa innovationer under industrialismen framför allt varit knutna till en ny central kraftkälla.¹⁵

Rationaliseringsfasen kännetecknas av att omvandlingsfasens innovationer och organisation av produktionen effektiviseras. Fasen är således inte i lika hög grad inriktad mot investeringar i nya strukturer och produkter, utan snarare mot att göra de redan befintliga mer konkurrenskraftiga och specialiserade. Rationaliseringen skördar, med Schöns ord, omvandlingen frukter. De nya företag och institutioner som förnyelsen förde med sig växer och blir stabilare – eller slås alternativt ut, när vinstnivåerna sjunker i takt med att konkurrensen ökar.¹⁶

Schön utgår vidare från Erik Dahmén's begrepp *utvecklingsblock* för att ytterligare beskriva dels förhållandet mellan faserna och dels varför olika perioder avlöser varandra. I en omvandlingsfas slår nya innovationer igenom, men de behöver inte ha ett balanserat förhållande till varandra, utan kan tvärtom konkurrera om resurser och minska den potentiella effektiviteten. Det finns med andra ord ännu ingen synergi mellan innovationerna utan de bromsar snarare varandras möjligheter, eftersom de var för sig kräver stora investeringar. Efter en tid, i samband med rationaliseringar – som anpassar förhållandena efter de nya innovationerna – uppstår i stället för konkurrens *komplementaritet* mellan innovationerna: de blir något ”annorlunda och mera än enbart summan av de enskilda inslagens egenskaper”.¹⁷ Kring detta nya utvecklingsblock, där innovationerna samverkar, koncentreras rationaliseringarna. Utvecklingsblocket blir både drivkraften och målet för rationaliseringen. Dock innebär detta en minskad flexibilitet – ekonomin är strukturerad kring ett visst block och dess handlingsutrymme bestäms av förutsättningarna inom just detta block. När flexibiliteten blir alltför liten avlöses rationaliseringsfasen av en kris och så går cykeln vidare...¹⁸

¹⁵ Schön (2000) s. 15ff.

¹⁶ Schön (2000) s. 19ff.

¹⁷ Schön (2000) s. 22.

¹⁸ Schön (2000), s. 21ff.

4.1.1 Grova linjer i den svenska ekonomin under 1900-talet

Tabell 1: Cykler i den moderna svenska ekonomiska historien

Period	Tidsspänn	Cykel
1	1790 -1850	Jordbrukets omvandling
2	1850 -1890	Tidig industrialisering inom jordbruket
3	1890 -1930	Det moderna industrisamhällets genombrott
4	1930 -1975	Det moderna industrisamhällets utveckling med en växande tjänsteproduktion
5	1975 -	Tjänstesamhällets eller det postindustriella samhällets genombrottsperiod

Källa: Schön, Lennart (2000) *En modern svensk ekonomisk historia – Tillväxt och omvandling under två sekel*, Stockholm: SNS Förlag, s. 24.

Tabell 1 visar Schöns periodisering av modern svensk ekonomi. Varje period är uppbyggd av en omvandlingsfas och en rationaliseringsfas, som tillsammans bildar en cykel. 1900-talets ekonomi har således främst påverkats av tre perioder som han benämner ”det moderna industrisamhällets genombrott” (1890–1930), ”det moderna industrisamhällets utveckling” (1930–1975) och ”tjänstesamhällets genombrott” (1975 och framåt).

Med industrisamhällets genombrott i Sverige kring 1890 kunde den svenska ekonomin börja koncentreras kring det utvecklingsblock som den andra industriella revolutionen förde med sig. Perioden innebar därför framför allt en första etablering av industrin i samhället och hur den successivt började öka sin andel av arbetsmarknaden och bruttonationalprodukten. Ett utvecklingsblock kring nya upptäckter och framsteg inom motor- och krafttekniken, med en stor betydelse för industrin i allmänhet och verkstads-, pappers- och konsumtionsvaruindustrin i synnerhet, var drivkraften för omvandlingsfasen. I samband med och efter första världskrigets slut övergick omvandlingsfasen i rationaliseringsfas, där strukturerna och produktionen effektiviserades. De företag som bildats i samband med omvandlingsfasen lyckades antingen rationalisera sin verksamhet och specialisera sig, eller slogs ut i konkurrensen. Rationaliseringsfasen avslutades sedan i och med den världsekonomiska krisen runt 1930.¹⁹

Perioden efter krisen och fram till ungefär 1975 var industrisamhällets blomstringstid i Sverige. Omvandlingen som startade i och med krisen, utgjorde ”en andra fas av industrisamhällets utveckling”.²⁰ Den medförde inte några egentligt nya innovationer, utan byggde snarare vidare på innovationer från de föregående decennierna. Centralt var i stället att dessa innovationer införlivades på ett nytt och annorlunda sätt i samhället. Ett utvecklingsblock kring elektriciteten utgjorde motorn för bland annat en ny typ av industriell produktion – massproduktion för en konsumtionsmarknad. En sådan marknad påverkade inte enbart

¹⁹ Schön (2000) s. 209–324.

²⁰ Schön (2000) s. 329.

industrin, utan för att den skulle fungera krävdes också ”stabilare institutioner och [en ökad] delaktighet i utvecklingen för alla de människor som blivit alltmer beroende av vida marknader”.²¹ Utvecklingsblocket rörde därmed inte enbart industri utan samhället som helhet. Uppgiften var att integrera samhället just som *industrisambälle*, varför staten fick både en större roll och en större del i produktion och arbetsmarknad själv. Staten gick, på ett helt annat sätt en tidigare, in som en aktör med en ekonomisk politik, som påverkade både förhållandet mellan stat och näringsliv och mellan stat och befolkning. Exempelvis påbörjades under efterkrigstiden mycket kraftiga satsningar på utbildningssystemet, på grund av dels efterfrågan från en ekonomisk och politisk sfär i samförstånd och dels synen på det demokratiska värdet av utbildning och bildning.²² Rationaliseringsfasen för denna cykel innebar att en allt mer internationellt konkurrensutsatt industri, med sjunkande lönsamhet som följd, effektiviserades eller konkurrerades ut. Slutet på rationaliseringsfasen innebar dock inte endast en kris och sedan ytterligare en omvandling av industrisamhället, som krisen 1930, utan var i stället början till en omgestaltning av hela samhället – bort från industrisamhället.²³

I denna 1900-talets tredje cykel, som tog sin början i mitten av 1970-talet, kan man också skönja en tredje industriell revolution, med elektroniken på den plats som ångkraften och förbränningsmotorn haft i de föregående. Utvecklingsblocket med elektronik och datorer i centrum ligger till grund för vad som nu, i stället för *industrisamhället*, benämns *tjänstesamhället*. Detta är snarare uppbyggt kring produktion och konsumtion av tjänster än av varor.²⁴ Komplementariteter kring elektroniken, där man med hjälp av denna bland annat kan göra saker som inte förut varit möjliga, har förändrat förutsättningarna inom såväl offentlig sektor som naturvetenskap som bioteknik och läkemedelsindustri. Informationsteknologin har också påverkat organisationen av mer traditionell produktion genom större möjligheter till flexibilitet och till samarbeten och kontroll över långa avstånd.²⁵

Schöns beskrivning kan i förstone synas behandla industri och produktion som det primära, men i utvecklingsblockens komplementaritet har genom hela 1900-talet även andra sektorer av samhället i högsta grad varit involverade och drivande. En grundläggande insikt i 1900-talets ekonomiska historia, från den andra industriella revolutionen till den tredje, är humankapitalets betydelse för samhällsekonomin utveckling. Visserligen har kanske kunskapen ”fått större betydelse som produktiv kraft”²⁶ i samband med den tredje industriella revolutionen i och med att tjänstesektorn sysselsätter en allt större del av befolkningen, men successivt från sekelskiftet 1900 har ”tillväxtens centrum [förskjutits] från byggandet av nya järnvägar, bostäder, fabriker m.m. till utvecklingen av en kompetent befolkning och

²¹ Schön (2000) s. 329.

²² Schön (2000) s. 331ff; s. 373ff.

²³ Schön (2000) s. 419–432.

²⁴ Schön (2000) s. 435f.

²⁵ Schön (2000) s. 444ff.

²⁶ Schön (2000) s. 436.

kompetenta företag”.²⁷ Till viss del har detta dock skett på bekostnad av att delar av arbetsprocessen – den ”okvalificerade” – har degraderats, i fabriker med löpande band eller i monotona kontorsuppgifter vitt skilda från stimulerande forskning och utveckling, men en övergripande trend har ändå varit ett ökande tilltro till vetenskap och utbildning. Schöns moderna svenska ekonomiska historia och den teoretiska modellens konstruktion berättar en historia om *tillväxt* och denna tillväxt har i lika hög grad varit en tillväxt i den tekniska utvecklingen, den samhällseliga organisationen som i mänskligt genererad och applicerad *kunskap*. Det som möjligen skiljer de senare perioderna från tidigare är denna tillväxts hastighet, inte dess beståndsdelar.²⁸

Ovanstående bild av Schöns teoretiska modell och beskrivning av förändringarna i svensk ekonomi under mer än 100 år är väsentligt förenklad, med en tydlig avsikt. Den stora fördelen med Schöns beskrivning av den moderna ekonomiska historien, som jag även inledningsvis nämnde, är att den skapar en schematisk bild över vilken en annan bild kan projiceras för en jämförelse dem emellan. Det är denna roll teorin fyller i denna studie: att utgöra en referenspunkt mot vilken Sverige-Amerika Stiftelsens verksamhet kan jämföras. I denna rapport är det därför inte särskilt intressant att studera tillväxtnivåer, utrikeshandel eller bruttonationalprodukter, utan det intressanta är den empiriska bild som faller ut av de strukturanalytiska resonemangen och dess beskrivning av Sveriges ekonomi, och förändringen av denna över tid. Mot denna bild går det sedan exempelvis att bolla fördelningarna av Sverige-Amerika Stiftelsens stipendiater ämnesval.

4.2 Frågeställningar – utbildning och ekonomi

Hela detta kapitel syftar till att undersöka Sverige-Amerika Stiftelsens verksamhet under 1900-talet i relation till den svenska ekonomin. Detta sker dock uteslutande genom fokus på stiftelsens stipendiater. Stiftelsen i sig är inte studieobjekt utan jag låter stipendiaterna berätta dess historia. På detta sätt vill jag söka efter kopplingar mellan utbildning och ekonomi, uttryckt i förändringar av stipendiaternas ämnesval över tid. Genom att utse en stipendiat gynnar stiftelsen nämligen inte enbart den enskilda individen, utan även ämnet hon studerar. En första fråga blir således:

1. Hur har stiftelsens gynnande av ämnen sett ut och förändrats under dess verksamhetstid?

Min ambition är att relatera de ämnen som passerar genom Sverige-Amerika Stiftelsens portar till Schöns strukturcykler. Det leder över till nästa fråga:

²⁷ Schön (2000) s. 214.

²⁸ Schön (2006) s. 19.

2. Hur är förhållandet mellan stipendiaternas ämnesval och strukturcyklerna?

Tycks exempelvis de utbildningsblock, och särskilt de tillväxtområden, som är centrala för olika perioder kunna ge en förklaring till eventuella förändringar i ämnesvalen hos stipendiaterna över tid (eller vice versa)? Överlappar den schematiska bilden från Schön med bilden av stipendieverksamheten? Dessa frågor relaterar den utbildning som premieras av stiftelsen till den svenska ekonomiska utvecklingen. Det är inte möjligt att studera samtliga ämnen, utan jag har valt att fokusera på de tillväxtområden som Schön nämner för de olika perioderna. Frågan relaterar dock även de studier stipendiaterna bedriver i Amerika med högre utbildning i Sverige i allmänhet. För att kunna säga någonting om stiftelsens position gentemot ekonomin när det gäller de av stiftelsen utvalda ämnena behöver dessa först relateras till nivåerna inom den svenska högre utbildningen. Är de ämnen som stipendiaterna representerar typiska för nivåerna för samma ämnen inom universitet och högskolor, eller är de atypiska? Om det visar sig att fördelningen av ämnen bland stiftelsens stipendiater fullständigt matchar fördelningen i den högre utbildningen skulle det kunna innebära att stiftelsens verksamhet inte har någon särskild koppling till den svenska ekonomin, utan snarare i stället förefaller ha täta band till utbildningsfären. Innan stipendiaternas ämnesval kan relateras till de strukturekonomiska cyklerna behöver dessa fördelningar med andra ord jämföras. Slutligen, för att ytterligare klargöra stiftelsens koppling till det övriga samhället, ställer jag en tredje fråga:

3. Hur är stipendiaterna relaterade till olika sektorer av samhället?

I Sverige-Amerika Stiftelsens verksamhetssyfte beskrivs hur kompetensen stipendiaterna för med sig tillbaka till Sverige ska vara av värde för samhällsliv, näringsliv och forskning. Är värdet fördelat lika över de tre breda sektorer som stiftelsen anger, eller är det en sektor i synnerhet som verksamheten genererar värde för i och med utbytet?

Svaren på dessa frågor bör kunna ge en antydning om var det särskilda värdet av internationella erfarenheter och spjutspetskompetens ligger – som stiftelsen menar att stipendiaterna återvänder med. Och därmed även en hel del om stiftelsens egen position.

4.3 Källmaterial – Sverige-Amerika Stiftelsens arkiv

Huvudsakligen är det empiriska underlaget för denna studie en sammanställning av olika beståndsdelar av Sverige-Amerika Stiftelsens eget arkiv. För studiens syften har tre primära källmaterial använts: stiftelsens *Årsberättelser*, dess *intranätbaserade alumniregister* och ett *kortregister*.

Årsberättelserna, eller *verksamhetsberättelser* som de kallas under senare år, innehåller information om stiftelsens ekonomiska resultat, styrelse, fullmäktige, kansli, samt – vilket har varit av avgörande intresse – en kort beskrivning av årets stipendiater, collegestudenter och

praktikanter: Framför allt presenteras de med namn och ämne, men ofta även med vad för institution i USA eller Kanada de planerar att besöka och deras titel. Årsberättelserna finns samlade på stiftelsens kontor i Stockholm, samt deponerade i Sverige-Amerika Stiftelsens arkiv på Riksarkivet.

Det intranätbaserade alumniregistret är en relativt ny struktur för information om stipendiaterna och innehåller data om samtliga individer som rest på stipendium, collegestudier eller praktik genom stiftelsens försorg från 1992 till och med dags dato. Registret innehåller betydligt mycket mer information än årsberättelserna: data finns bland annat om bostadsadress, arbete, meriter, kategorisering av deras studieämne, ytterligare information om vistelsen i USA eller Kanada, resans längd *med mera*. Detta register är tillgängligt via dator från stiftelsens kansli.

Kortregistret var förr vad dataregistret är nu, innan detta fanns. Således finns här mer detaljerad²⁹ information om de individer som behandlats av stiftelsen, oavsett personkategori: resmål, ämne, arbete, titel, bostadsort, längd på resan *et cetera*. Skillnaden är att denna information är samlad på ett papperskort per individ.

Sammanställningen har startat med årsberättelserna. Från dessa har information om stipendiater, collegestudenter och praktikanter för varje år av stiftelsens verksamhet samlats, som grund i en databas. Genom denna databas är det möjligt att säga någonting om nivåerna mellan olika grupper och några basfakta om dessa grupper. Alumniregistret har relativt enkelt kunnat extraheras från intranätet på stiftelsen till en excel-fil som sedan har bearbetats för att motsvara formen på informationen i databasen och införlivats i denna. Detta har dock – till skillnad från excerperingen från årsberättelserna – endast utförts för stiftelsens egna stipendiater, eftersom det är de som i första hand står i fokus för denna undersökning. Från kortregistret har likaså endast informationen från korten om de egna stipendiaterna förts in i databasen. Ur den generella databasen – som nu innehåller grundläggande data om samtliga individer och mycket mer om stiftelsens egna stipendiater – har slutliga de egna stipendiaterna lyfts ut till en separat databas. Det är denna som tjänar som huvudsakligt underlag för denna rapport.

Fördelen med att på detta sätt triangulera informationen från olika källor är att deras respektive svagheter till stor del vägs upp av de andras styrkor. Årsberättelsernas knapphändiga information kompletteras exempelvis av alumninätverket och kortregistret, medan risken för eventuella luckor bland korten uppvägs av det goda källäget för årsberättelserna. Kortregistret kunde, om denna triangulering inte varit möjligt, orsakat problem som huvudkälla för de första 72 åren. Under de nära 90 år som stiftelsen varit verksam finns det oändliga potentiella orsaker för ett kort med all information om en viss stipendiat att försvinna eller bli förstört.³⁰

²⁹ Detta varierar dock över tid: om de första decenniernas stipendiater finns betydligt mer skissartad och fragmentarisk information än om efterkrigstidens.

³⁰ Kortregistret har, förutom nackdelen med en viss bräcklighet, en stor fördel gentemot datoriserade system: informationen på korten kan i de alla flesta fall dateras, utifrån handstilen, bläcket, eller

Genom årsberättelserna är det dock möjligt att kompensera denna bräcklighet och ersätta eventuell förlorad information – på grund av förlorade kort – med åtminstone namn och ämne för varje års stipendiater. Bristerna i källmaterialet består således snarare av att informationen om vissa individer är ofullständig än att stipendiater helt och hållet saknas i materialet.

Arbetet har sedan fortsatt med att systematisera och kategorisera informationen i databasen, för att öka möjligheterna för överblickbarhet och jämförelser mellan olika grupper av stipendiater. Framför allt har ämnena som stipendiaterna studerat i USA och Kanada klassificerats in i olika snäva kategorier. Ett första steg var att utifrån den i vissa fall mycket preciserade beskrivningen av ämnena göra en grövre, med utgångspunkt i ämnesområde snarare än ämne, det vill säga från exempelvis *djupgrundläggning för husbyggnad* till *byggnadsteknik*. Nästa steg har varit att koda om ämnesområdet efter SUN 2000, statistiska centralbyråns svenska utbildningsnomenklatur³¹. Denna är, i sin mest detaljerade form, uppbyggd av tre siffror och en bokstav (enligt mönstret 123a) i en hierarkisk struktur av inriktningar. Första siffran anger ungefär motsvarande fakultetstillhörighet, och de två följande siffrorna och bokstaven ökar graden av specificitet. Exempelvis är koden för just byggnadsteknik 582a, där 5 innebär *Teknik och tillverkning*, 52 *Samhällsbyggnad och byggnadsteknik* och 582 slutligen *Byggnadsteknik* (bokstaven 'a' anger i detta fall att det är en civilingenjörsutbildning, i samhällsvetenskapliga ämnen denoterar bokstaven ofta ännu en nivå av ämnesspecificering). Visserligen är SUN 2000 främst utvecklad för att klassificera utbildningar, men den fungerar också mycket väl som en indelning av ämnen i olika inriktningar och nivåer. Klassificeringen gör att olika grupper kan ställas emot varandra i en varierande detaljeringsgrad, beroende på syfte. För en övergripande bild av strukturer kan grupperingar efter enbart första siffran användas och de följande siffrorna kan nyttjas för att studera nivåer *inom* kategorierna. Databasen innehåller alltså longitudinella data – information om *samtliga* av stiftelsens egna stipendiater från *samtliga* år som den varit verksam.

För att svara på frågeställningarna har i denna rapport en kvantitativ metod använts. Det empiriska materialet har analyserats och bearbetats med hjälp av enklare statistiska metoder och presenteras med hjälp av deskriptiv statistik.

skrivmaskinstrycket (beroende på hur informationen har påförts). Detta gör att det med stor sannolikhet är möjligt att veta om en viss uppgift är inskriven när kortet första gången producerades, eller kompletterad med i efterhand, vilket är av stort värde om man, som jag, är intresserad främst av information från just söktillfället – den första informationen.

³¹ Statistiska centralbyrån, SUN 2000:

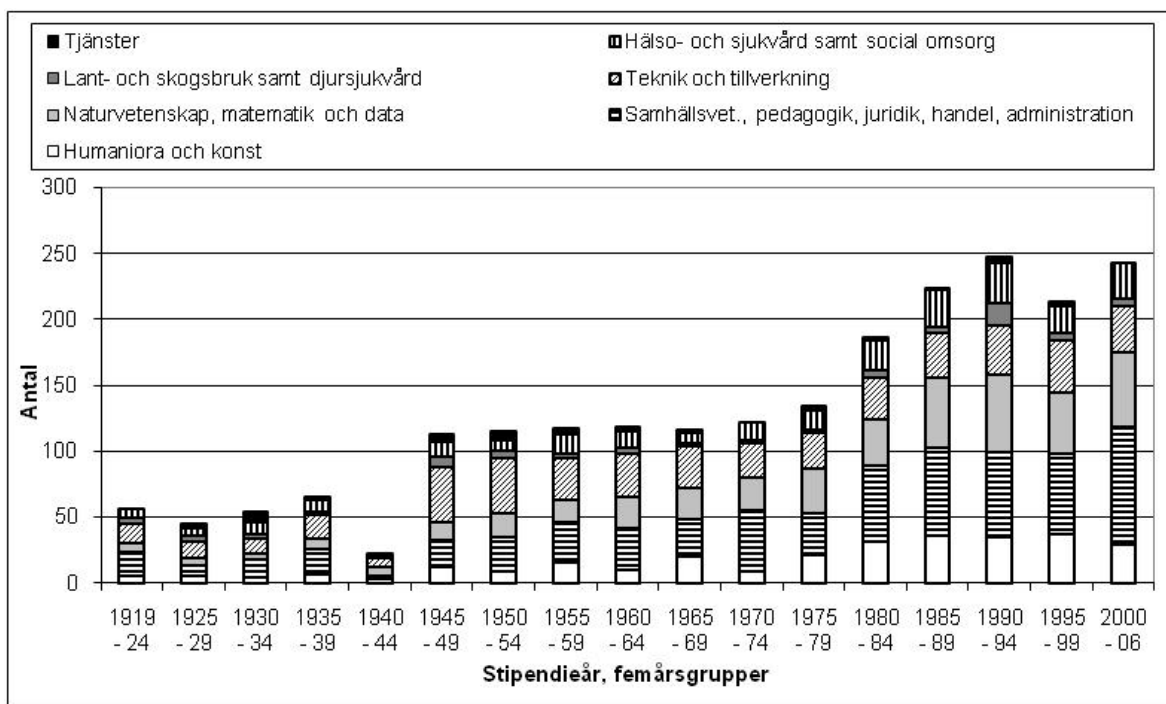
http://www.scb.se/statistik/UF/UF0506/_dokument/SUN2000nyckelny.xls [070516]. Nomenklaturen innehåller även en klassificering av studienivåer, men i denna uppsats har endast inriktningsklassificeringen använts. Vissa koder har också modifierats för att bättre passa materialet och utgångspunkterna.

4.4 Ämnesval bland stipendiaterna och i högre utbildning

4.4.1 Från medicin till biologi? – trender i stipendiaternas ämnesval 1919–2006

Om stiftelsens stipendiater först sorteras efter den finaste klassificeringen av ämnen, som här innebär 60 olika ämnesområden, framgår det att medicin var det vanligaste ämnet under stiftelsens första verksamhetsår 1919 (2 av 10 stipendiater studerade detta ämne). Studeras så det senaste året, som är 2006, på samma sätt, visar det sig att biologi var det vanligaste ämnet (4 av 22). Bilden kvarstår om det första decenniet jämförs med perioden från och med millennieskiftet: Den största enskilda gruppen av stipendiater under det första decenniet är medicinare och den största under den senaste perioden är biologer. Detta tillvägagångssätt ger dock en allt för fin och detaljerad bild och genererar inte heller någon egentlig överblick: Hur stort är exempelvis det näst största ämnet? Och nästa? En mer överskådlig beskrivning av fördelningen av ämnen och förändringen av denna över tid ger i stället diagram 2, som beskriver utvecklingen på en mer aggregerad nivå.

Diagram 2: Antal stipendiater, fördelade efter ämnen 1919-2006

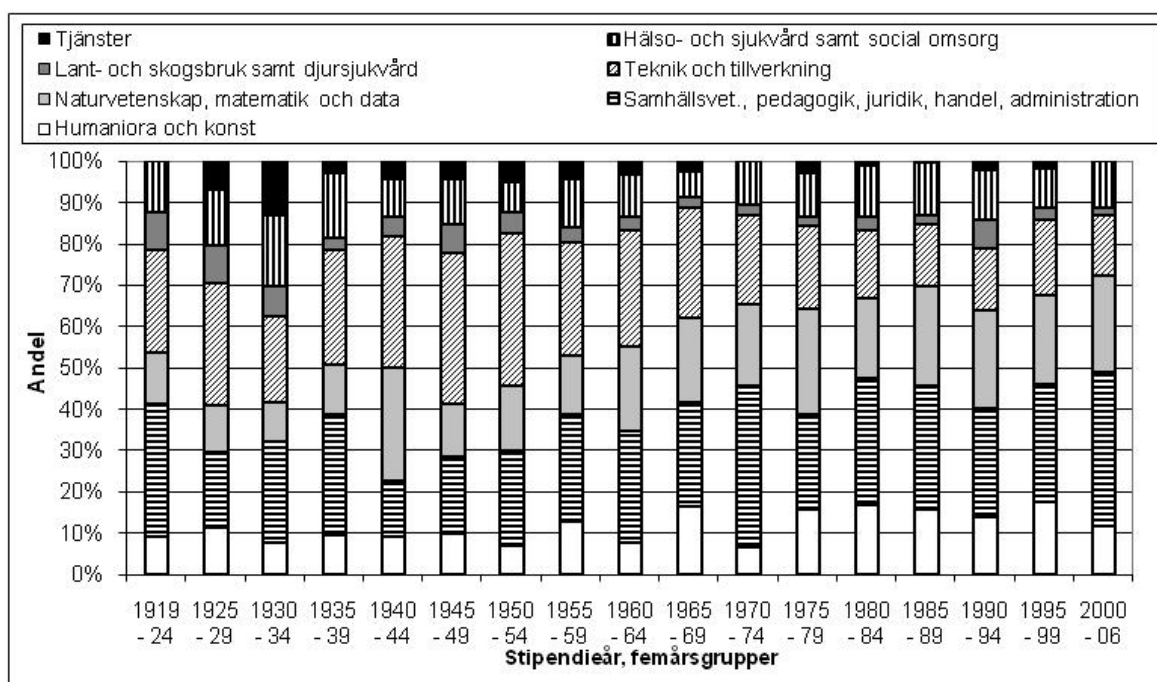
Källa: Sverige-Amerika Stiftelsens arkiv, bearbetning.

Anmärkning: De sju kategorierna är baserade på en modifierad version av SUN 2000:s ensiffriga kod, pedagogik har förts till samhällsvetenskap. Tidsaxeln är indelad i 5-årsgrupper, förutom 1919-24 (6 år) och 2000-06 (7 år).³²

I diagram 2 visas hur antalet stipendiater av olika ämnen på den mest aggregerade nivån, indelade i sju grova kategorier, har förändrats över tid.

³² Att stipendiaterna har grupperats efter tidsaxeln beror på det relativt låga antalet som, om resultaten redovisas årsvis, gör fördelningarna otydliga och deras förändringar svåra att urskilja.

Diagram 3: Andel av stipendiater, fördelade efter ämnen 1919-2006

Källor och anmärkningar: Se diagram 2.

Eftersom de årliga nivåerna så starkt har varierat under stiftelsens verksamhetstid blir förändringarna mellan ämneskategorierna lättare att urskilja av en procentuell fördelning. Diagram 3 visar fördelningen av ämnena och förändringen av den över tid. Även om, som jag visade i inledningen av avsnittet, medicin som ämne var störst under den första perioden och biologi under den senaste syns det i diagram 3 att den grova teknikgruppen och samhällsvetenskapsgruppen var procentuellt störst under den första perioden och samhällsvetenskap och naturvetenskap i den sista. De två kategorierna 'Tjänster' och 'Lant- och skogsbruk samt djursjukvård' har genomgående varit de minsta, förutom under perioden 1930-34 när 'Tjänster' var större än 'Humaniora och konst'. 'Hälso- och sjukvård samt social omsorg' har hållit sig på en ungefärlig årlig andel på drygt tio procent och andelen 'Humaniora och konst' har också varit relativt konstant, även om kategoriens antal och andel något ökat i storlek sedan mitten av 70-talet.

Det är framför allt mellan de tre resterande kategorierna (teknister, samhällsvetare och naturvetare) som de stora förändringarna skett. Under mellankrigstiden dominerade först teknik och samhällsvetenskap över naturvetenskap, men naturvetenskapen expanderade stort under andra världskriget (detta dock när nivåerna, som läsaren kanske minns från diagram 1 och diagram 2, var mycket låga) och var då volymmässigt större än samhällsvetenskapen samtidigt som teknik seglade upp som den allra största kategorin. Efter kriget fortsatte teknik länge att vara den klart dominerande, men samhällsvetenskapen och sedan även naturvetenskapen har successivt ökat sina andelar, på teknikens bekostnad. Inom dess tre är det samhällsvetenskap som tycks ha varit den mest stabila, dess relativa storlek och dominans

under senare tid är mycket beroende på en nedgång i antalet teknikstipendiater. Bilden av de olika ämnenas nivåer går dock att fördjupa betydligt.

Tabell 2: Antal stipendiater, fördelade efter ämnesgrupp och decennium

	1919- 1929	1930- 1939	1940- 1949	1950- 1959	1960- 1969	1970- 1979	1980- 1989	1990- 1999	2000- 2006	Total
Samhälls- och beteendevetenskap	11	7	10	16	17	31	52	51	33	228
Företagsekonomi, handel och administration	9	16	4	24	32	29	46	59	35	254
Biologi och miljövetenskap	3	1	4	8	16	19	39	37	37	164
Fysik, kemi och geovetenskap	10	11	12	21	23	31	34	55	13	210
Teknik och teknisk industri	14	18	26	42	36	28	42	55	26	287
Material och tillverkning	5	6	14	25	16	7	9	6	5	93
Hälso- och sjukvård	11	16	9	20	13	26	50	45	27	217
övriga ämnen	37	43	55	75	81	84	137	152	66	730
Total	100	118	134	231	234	255	409	460	242	2183

Källa: Sverige-Amerika Stiftelsens arkiv, bearbetning.

Anmärkning: 21 ämneskategorier, baserade på SUN 2000:s tvåsiffriga kod. Gruppering efter decennium, förutom 1919-1929 (elva år) och 2000-2006 (sju år).

Tabell 2 visar den numerära fördelningen av stipendiater, nu fördelade över mer specificerade ämnesgrupper och decennium för stipendiet. Tabellen (som redovisas i sin fullständiga form i bilagan, tabell 1) innehåller ett urval av de största av totalt 21 ämnesgrupper. Ur tabellen framgår att 'Teknik och teknisk industri' har varit det enskilt största ämnesområdet, följt av 'Företagsekonomi, handel och administration', 'Samhälls- och beteendevetenskap', 'Hälso- och sjukvård' och 'Fysik, kemi och geovetenskap'. Tabellen visar tydligare innehållet i de grövre grupperingarna i diagram 2 och 3 och därmed också förändringar inom dessa kategorier över tid. Dock framgår inte relationen inom och mellan ämnen och förändringen av denna över tid tydligt ur tabellen, i och med att ämnesgrupperna är mycket olika stora och antalet stipendier varierar väsentligt mellan decennierna.

Tabell 3: Andel av stipendiater per ämnesgrupp, fördelade efter decennium

	1919- 1929	1930- 1939	1940- 1949	1950- 1959	1960- 1969	1970- 1979	1980- 1989	1990- 1999	2000- 2006	Total (%)
Samhälls- och beteendevetenskap	5	3	4	7	7	14	23	22	14	100
Företagsekonomi, handel och administration	4	6	2	9	13	11	18	23	14	100
Biologi och miljövetenskap	2	1	2	5	10	12	24	23	23	100
Fysik, kemi och geovetenskap	5	5	6	10	11	15	16	26	6	100
Teknik och teknisk industri	5	6	9	15	13	10	15	19	9	100
Material och tillverkning	5	6	15	27	17	8	10	6	5	100
Hälso- och sjukvård	5	7	4	9	6	12	23	21	12	100
övriga ämnen	5	6	8	10	11	12	19	21	9	100

Källor och anmärkningar: Se tabell 2. Totalt 2 183 stipendiater.

I tabell 3 blir det synligt hur nivåerna *inom* dessa utvalda ämnesgrupper förändras över tid. Tabellen (som redovisas fullständig i bilagan, tabell 2) visar i fetstil de två största värdena, eller tre om identiska procentsatser finns, för varje ämnesområde.³³ Genom att studera procentsatserna horisontellt framgår det att 'Teknik och teknisk industri' men i synnerhet 'Material och tillverkning' hade en glansperiod under 1950- och 1960-talen. Arbetshypotesen som uttolkades ur diagram 3 (att relationen mellan de tre stora grupperna är att samhällsvetenskap och naturvetenskap har efterträtt teknik som det dominerande ämnet) blir dock inte så åskådliggjord av denna tabell. Här blir dock tydligt att fördelningarna inom ämnena, som trots de skiftningar jag har uppmärksammat framstår som relativt jämna i diagram 3, för de flesta ämnen har en kraftig övervikt mot perioden efter 1980. Efter denna tidpunkt åker en stor andel av stipendiaterna inom de flesta ämnen. Detta illustrerar ytterligare hur dominerande teknik- och materialämnena var efter andra världskriget, eftersom de trots ökningen av antalet stipendiater efter 80-talet har stora andelar under 50- och 60-tal.

Tabell 4: Andel av stipendiater per decennium, fördelade efter ämnesgrupp

	1919- 1929	1930- 1939	1940- 1949	1950- 1959	1960- 1969	1970- 1979	1980- 1989	1990- 1999	2000- 2006
Samhälls- och beteendevetenskap	11	6	7	7	7	12	13	11	14
Företagsekonomi, handel och administration	9	14	3	10	14	11	11	13	14
Biologi och miljövetenskap	3	1	3	3	7	7	10	8	15
Fysik, kemi och geovetenskap	10	9	9	9	10	12	8	12	5
Teknik och teknisk industri	14	15	19	18	15	11	10	12	11
Material och tillverkning	5	5	10	11	7	3	2	1	2
Hälso- och sjukvård	11	14	7	9	6	10	12	10	11
övriga ämnen	37	36	41	32	35	33	33	33	27
Total (%)	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Källor och anmärkningar: Se tabell 2. Totalt 2 183 stipendiater.

Tabell 4 illustrerar i stället förändringarna av nivåerna *mellan* ämnena (fullständig version i bilagan, tabell 3). I tabellen, som ska läsas lodrätt, framgår tydligare vad som kunde anas i diagram 3 (tabell 4 är också organiserad på samma "ledd" som diagram 3), det vill säga vilka ämnen som dominerade vilka perioder. De två största ämnena (eller ibland tre) är fetstilmarkerade enligt samma principer som i tabell 3. 'Teknik och teknisk industri' var det största ämnet fram till och med 1960-talet, tillsammans med 'Material och tillverkning' hade det en andel på nästan en tredjedel (29 %) av stipendiaterna under 40- och 50-talet. Efter detta hade naturvetenskap och samhällsvetenskap en större andel av stipendiaterna. I och med detta bekräftas arbetshypotesen från diagram 3: De ämnen som representerades av den största andelen av stipendiaterna förskjuts över tid från teknikgruppen till samhällsvetenskap och naturvetenskap.

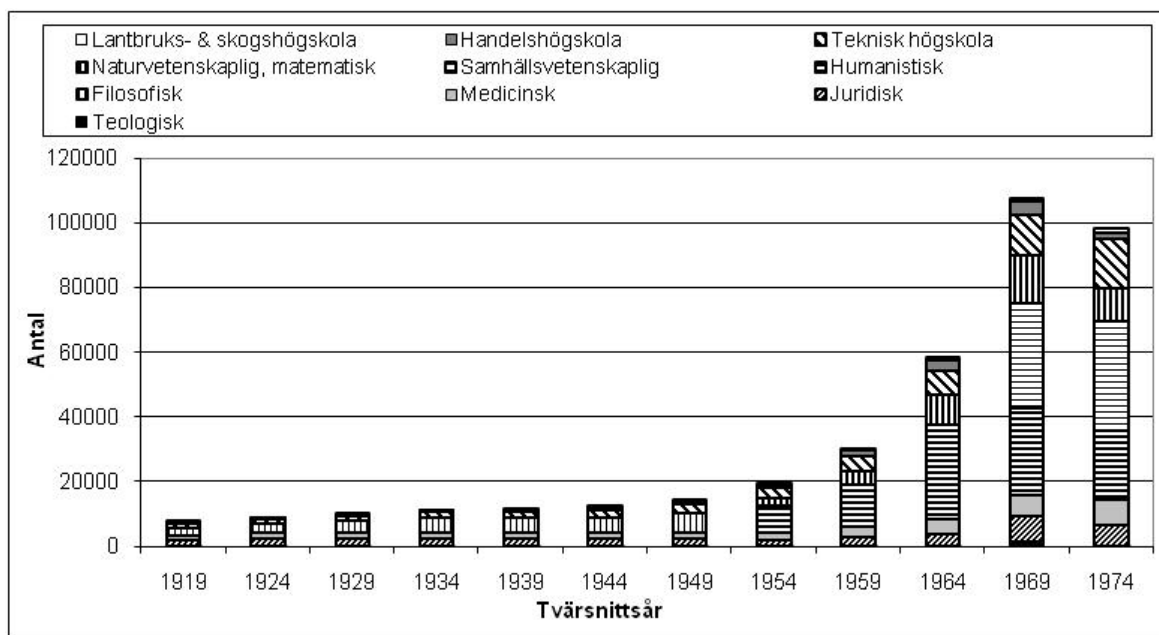
³³ Gruppen 'övriga ämnen' visas aldrig i fetstil, trots att den ofta är stor, i och med att den är en sammanställning av samtliga ämnesgrupper som inte redovisas specifikt i tabellen. Se i stället bilaga 1:2.

Att säga att trenden bland Sverige-Amerika Stiftelsens stipendiaters ämnesval har gått från medicin till biologi är med detta uppenbart en alltför grov förenkling. Bilden är, som jag här har visat, betydligt mer mångfacetterad än så. På en mycket aggregerad och generell nivå är dock den övergripande volymtrenden en övergång från teknikdominans till dominans av samhällsvetenskap och naturvetenskap. Nivåerna inom materialet från stiftelsen måste nu ställas i relation till utbildningssystemet i stort. Ligger förändringarna i ämnesgrupper bland stipendiaterna i linje med de generella utbildningshistoriska utvecklingstrenderna under 1900-talet?

4.4.2 Högre utbildning i Sverige under 1900-talet

Utan att gå in på några djupare förklaringar eller ha några ambitioner att skriva en historik över svensk högre utbildning kommer jag här ge en summarisk beskrivning av dess kvantitativa utveckling.

Diagram 4: Antal registrerade studenter, fördelade efter fakultet/högskola 1919-1974

Källa: Statistisk årsbok för Sverige (1920, 1925, 1930, 1935, 1940, 1945, 1950, 1955, 1960, 1965, 1970 & 1975) Stockholm: Statistiska Centralbyrån, registrerade studenter för höstterminen.

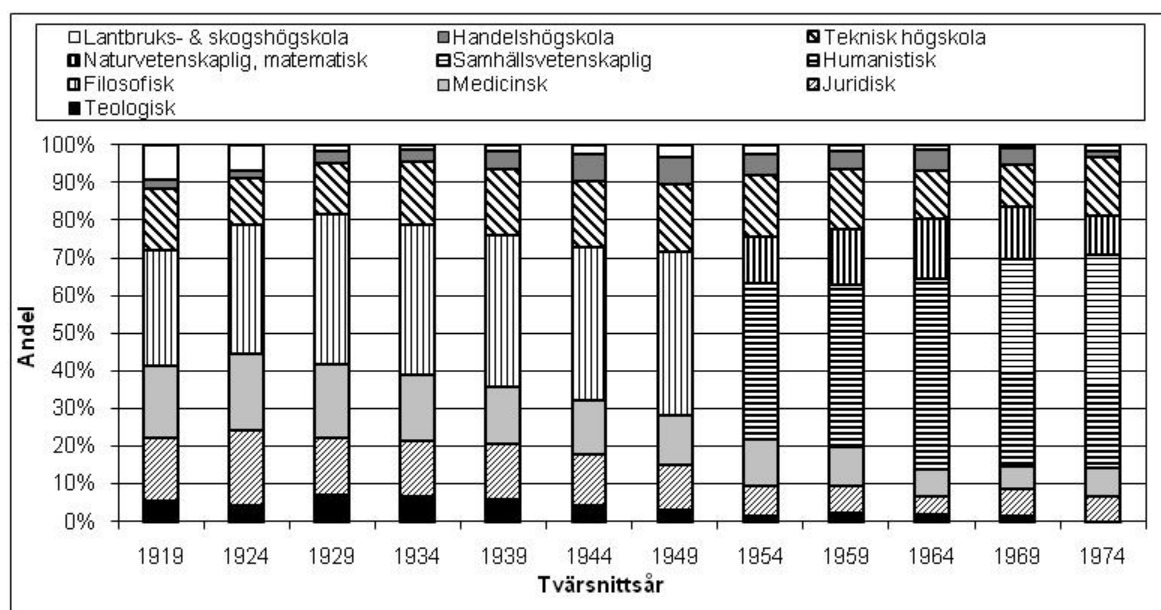
Anmärkning: Data för 'Teknisk högskola' vid tidpunkten 1919 är för 1920. I 'Skogs- och lantbruks högskola' ingår för 1919 & 1924 data för "Lantbruksinstitutet", "Lantbruksskolor", "Skogshögskolan", "Skogsskolorna"; för 1929 data för "Lantbruksinstitutet", "Lantbrukshögskolan" och "Skogshögskolan"; och därefter data för "Skogshögskolan" och "Lantbrukshögskolan". Underlag finns i bilagan, tabell 4.

Diagram 4 visar tydligt hur kraftigt antalet registrerade studenter på universitet och högskolor, i femårstvärnsnitt, har expanderat under delar av nittonhundratalet.³⁴ Tidsperspektivet är

³⁴ Anledningen till valet av just registrerade studenter och inte exempelvis examinerade är att den officiella statistiken över registrerade studenter har haft en enhetlig och överskådlig form för hela perioden. Antalet registrerade studenter ger också en tydligare bild av det högre utbildningssystemets stora expansion under 1900-talet.

begränsat bakåt för att börja samma år som Sverige-Amerika Stiftelsens stipendieverksamhet och framåt på grund av de stora förändringar som det högre utbildningssystemet genomgick i och med högskolereformen 1977.³⁵ Efter detta årtal blir det betydligt svårare att skapa en snabbt överblickbar beskrivning av nivåer mellan fakulteter/ämnen, i och med att den officiella statistiken därefter inte längre rapporterar antalet studenter efter fakultet, utan till en början endast efter utbildningslinje. Av diagram 4 framgår hur antalet studenter, om än sakta ökande, länge låg på en jämn nivå, med upp till 10 000 registrerade studenter. Efter andra världskriget började detta antal öka, till en början långsamt men efter mitten på 50-talet mycket hastigt och kraftigt. En delförklaring till den kraftiga tillströmningsökningen till universiteten var den fria intagningen till den filosofiska fakulteten (och de fakulteter som denna omvandlades till: samhällsvetenskaplig, humanistisk och naturvetenskaplig fakultet) under denna period.³⁶ Återigen, på grund av stora förändringar av volymerna, är det dock svårt att urskilja fördelningen mellan fakulteterna.

Diagram 5: *Andel registrerade studenter, fördelade efter fakultet/högskola 1919-1974*

Källor och anmärkningar: Se diagram 4.

I diagram 5 blir fördelningen mellan fakulteterna tydligare. De fakulteter/högskolor med litet studentantal som knappt gick att urskilja i diagram 4 framträder. Vidare syns nivåerna innan den stora expansionen: Filosofisk fakultet var den klart största även innan den fria intagningen

³⁵ En mycket kortfattad historik över och beskrivning av högskolereformen finns i Gunnar Richardsons *Svensk utbildningshistoria – Skola och samhälle förr och nu* Lund: Studentlitteratur (1994), s. 159f. Ett ekonomiskhistoriskt perspektiv på den kontinuerliga utbildningsexpansionen, men med tonvikt främst vid gymnasial utbildning ges i Maria Stenfors "Utbildningsexpansionen under 1900-talet. Ett ekonomiskhistoriskt och befolkningshistoriskt perspektiv" i: Jonas Olofsson (red.) *Utbildningsvägen – vart leder den? – Om ungdomar, yrkesutbildning och försörjning* Stockholm: SNS Förlag (2007).

³⁶ Richardson (1994) s. 156.

lockade mängder av studenter till först humanistisk och naturvetenskaplig fakultet och därefter även till samhällsvetenskaplig fakultet.³⁷ Som kunde anas redan i diagram 4 har andelen studenter vid tekniska högskolor varit relativt jämn över den studerade tiden, liksom studenter vid de övriga tre fakulteterna (medicinsk, juridisk och teologisk – deras andelar har dock sjunkit när filosofisk fakultet och dess avknoppningar ökat sin volym). Diagram 4 och diagram 5 visar att den stora expansionen under efterkrigstiden visserligen påverkade antalet studenter vid samtliga fakulteter och högskolor, men att den proportionella ökningen ägde rum enbart inom ramarna för den filosofiska fakulteten och de fakulteter denna utvecklades till. Övriga fakulteter och högskolor ökade visserligen sitt nominella antal, men inte sina andelar. Endast vid tekniska högskolor ökade antalet studenter nog för att behålla samma ungefärliga andel av den totala mängden studenter.

Hur ser då bilden ut för perioden från och med högskolereformen fram till i dag? En tydlig beskrivning finns i den offentliga statistikens rapportering av examina från forskarutbildningen.³⁸ Att utgå ifrån forskarutbildningsnivå för att skapa en jämförelsepunkt till Sverige-Amerika Stiftelsens stipendiater från denna tidpunkt och framåt är heller ingen nackdel, utan kanske snarare en fördel, i och med att studierna stipendiaterna bedriver ofta är på denna nivå.³⁹ För denna nivå fortsätter rapporteringen också efter fakultetstillhörighet, vilket inte sker för grundnivå.⁴⁰

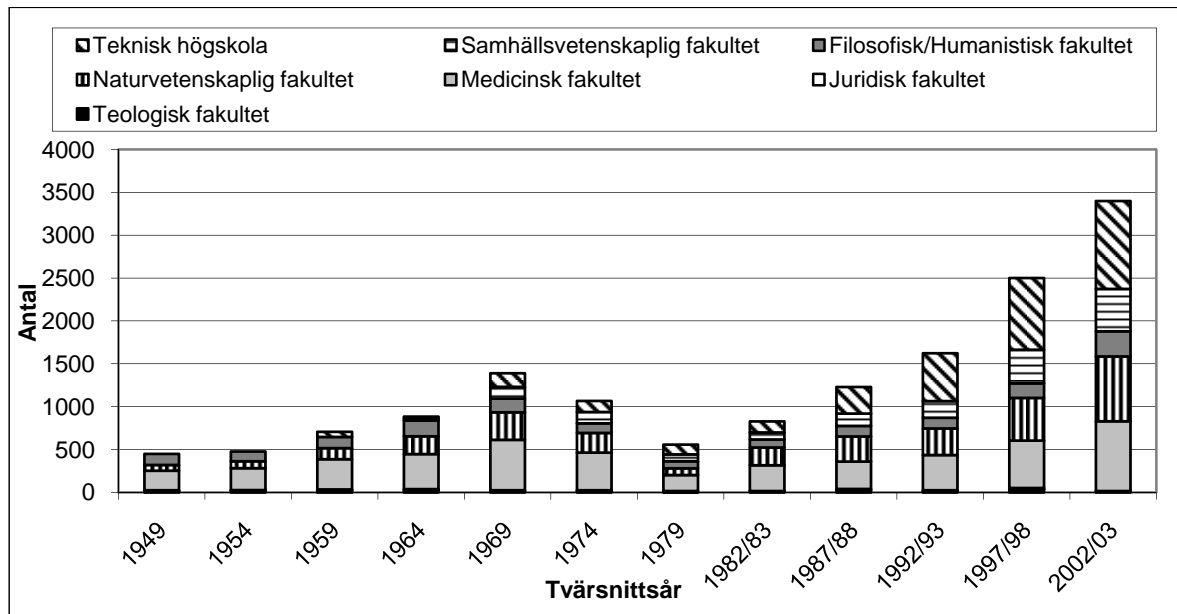
³⁷ Data från 1964 är fortfarande av den äldre ordningen och samhällsvetenskaplig fakultet förekommer först i datamaterialet från 1970.

³⁸ Dessa examina har dock förändrats en del över tid. Exempelvis har den tidigare *doktorsgraden* med disputationer ersatts med *doktorsexamen*. De är dock införda utan åtskillnad i underlaget för diagrammen, liksom licentiatexamina. Det här åskådliggjorda antalet är således summan av *alla* forskarexamina från de olika fakulteterna.

³⁹ Av 80-talets stipendiater har drygt 80 % grundnivåexamen från universitet/högskola. Efter 1992, när materialet innehåller data om studienivå studerar snart sagt varje stipendiat på minst graduate-nivå, det vill säga över grundnivå. Studier på en högre nivå än grundnivå har varit det klart dominerande under hela stiftelsens verksamhetstid, men faktumet att dels lättillgängliga data om forskarutbildningen inte finns tidigare än för 1949 och dels att expansionen och förändringen av grundutbildningen rimligen måste haft effekter även på forskarutbildningen gör att grundutbildningen är en bra punkt att utgå ifrån för den första perioden.

⁴⁰ Eftersöks endast *antalet* registrerade studenter, och inte deras fakultetstillhörighet, finns dock naturligtvis enkla och överblickbara data som visar att expansionen av den högre utbildningen har fortsatt, främst från 90-talet när 70- och 80-talets någorlunda stabila nivåer på uppemot 200 000 registrerade studenter kraftigt har överskridits. 1996/97 var cirka 300 000 registrerade och tio år senare ytterligare 100 000. SCB, "Registrerade studenter i grundutbildning efter läsår och kön 1977/78 - 2005/06", http://www.scb.se/statistik/UF/UF0205/2005I01A/Web_GR3_RegLasArKon.xls [070524].

Diagram 6: Antal forskarexamina, fördelat efter fakultet 1949-2002/03

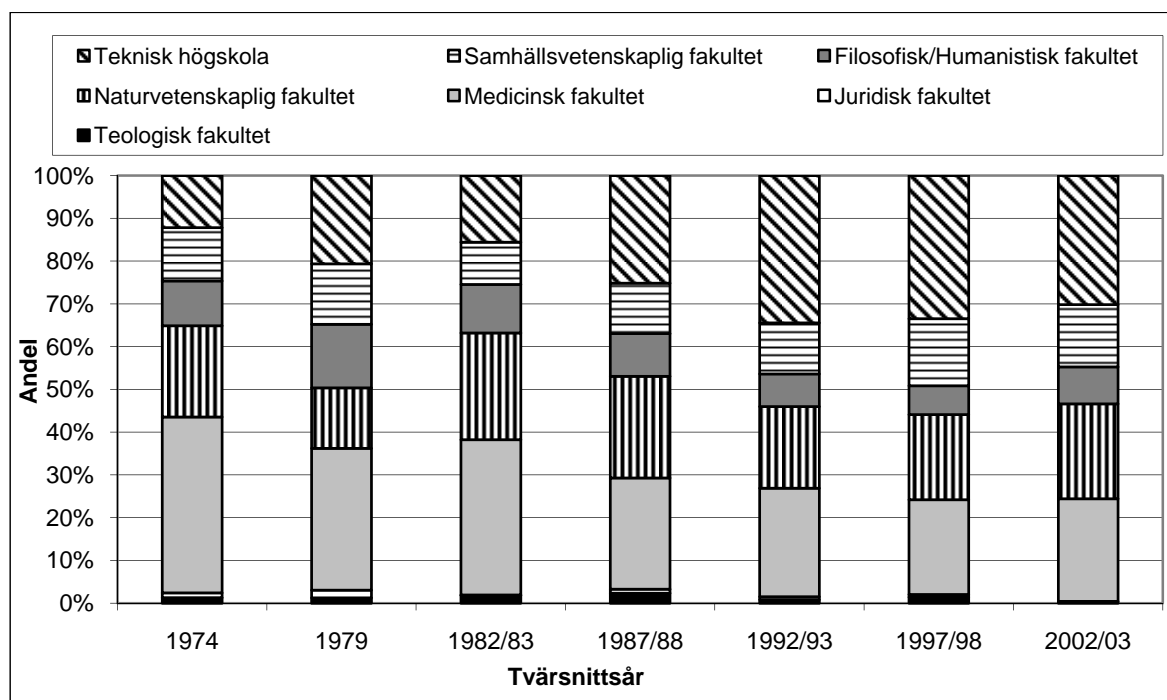
Källa: Statistisk årsbok för Sverige (1950, 1955, 1960, 1965, 1970, 1975, 1980, 1985, 1990, 1995, 2000 & 2005).

Anmärkning: Sammanslagning av samtliga forskarexamina. Data för 'Teknisk högskola' börjar med år 1959. Data för 'Naturvetenskaplig fakultet' för 1997/98 är en sammanslagning av två kategorier i originalkällan. 'Teologisk fakultet' ingår för 2002/03 i 'Filosofisk/Humanistisk fakultet'. Underlag finns i bilagan, tabell 5.

I diagram 6 visas i tvärsnitt hur antalet avlagda forskarexamina har förändrats under efterkrigstiden, samt hur förändringar skett mellan de olika fakulteterna. Mellan det första tvärsnittet och det sista har antalen mer än sexfaldigats; antalet examinerade inom medicinsk fakultet under 2002/03 är ensamt nästan dubbelt så stort som samtliga examinerade 1949. Dock antyder tvärsnitten att uppgången inte varit kontinuerlig, utan har gått i vågor, antalet avlagda forskarexamina under 1979 är mindre än hälften av antalet 1969. I diagram 4 anades också denna nedgång efter tvärsnittet 1969, men diagram 6 visar, då tvärsnitten fortsätter, att 1969 års nivåer inte tycks överträffas förrän 1992/93.⁴¹

⁴¹ Detta bekräffas också – för forskarutbildningen – av andra källor, se till exempel SCB, ”Forskarexamina kalenderåren 1977-2006”:

<http://www.scb.se/statistik/UF/UF0204/2007A01/Antal%20examina%20totalt.xls> [070521]. Eventuella försök till förklaringar av dessa vågor skjuter jag dock på framtiden.

Diagram 7: *Andel forskarexamina, fördelat efter fakultet 1974-2002/03*

Källa och anmärkningar: Se diagram 6.

Diagram 7 visar hur fakulteternas och högskolornas andelar av det totala antalet forskarexamina har förändrats mellan tvärsnitten, i detta diagram begränsat till perioden 1974 till 2003/03. Här är tydligt att medicin hade en dominerande andel under den första delen av perioden, men att ämnet efter hand något minskat sin dominans. Samhällsvetenskap och humaniora är här inte alls lika framträdande som undersökningen av grundutbildningen visade, utan hör efter 1974 till de mindre ämnena vad beträffar antalet forskarexamina. Naturvetenskap är (med undantag för tvärsnittet för 1979) större än både humaniora och samhällsvetenskap. Andelen examinerade från forskarutbildning på teknisk högskola växer under perioden för att från och med tvärsnittet för 1992/92 bli den enskilt största. Både från teologisk och juridisk fakultet har enligt detta mycket få forskare, både nominellt och procentuellt, examinerats.

4.4.2 Fördelningen av ämnen bland stipendiater respektive i utbildningssystemet

Ämnesvalen hos Sverige-Amerika Stiftelsens stipendiater tycks inte motsvara fördelningen i den svenska högre utbildningen, så som den här har presenterats. Det finns vissa tydliga skillnader mellan de två. Om först stipendiaterna jämförs med universitets grundutbildning under perioden 1919-1977 (det vill säga till och med tidsgrupp 1970-74 i diagram 3 respektive hela diagram 5), framträder flera olikheter. En första ligger i att stipendiater har fluktuerat mer inom olika ämnen bland stipendiaterna än vad studenter har gjort inom olika fakulteter. Som diagram 5 visade har fakulteternas proportionella storlek i stort sett bibehållits över tid – filosofisk fakultet är störst i alla tvärsnitt. Detta blir särskilt framträdande om man beaktar att

juridisk fakultet redovisas separat i universitetsstatistiken, medan juridik är inkluderad i den samhällsvetenskapliga gruppen bland stipendiaterna. Vad beträffar stipendiaternas ämnesval har jag visat att olika ämnesgrupper dominerar under olika perioder. Andelen för gruppen 'Teknik och tillverkning', i diagram 3, är exempelvis märkbart större än andelen registrerade studenter är vid teknisk högskola i diagram 5 för hela perioden från 1919 till mitten av 70-talet, och i synnerhet decennierna efter andra världskriget. Det bidrar också till att grupperna 'Humaniora och konst', 'Samhällsvet., pedagogik, handel, administration' och 'Naturvetenskap, matematik och data' i diagram 3 sammanlagt aldrig vid samma tidpunkt är lika stor (maximalt 60 %, under 1970-74) som den sammanlagda volymen för de någorlunda jämförbara fakulteterna 'Teologisk', 'Juridisk', 'Filosofisk', 'Humanistisk' och 'Naturvetenskaplig, matematisk' (vars andel varierar mellan ungefärligen 60 %, tvärsnittet 1919, och 75 %, tvärsnittet 1969) i diagram 5.

Jämförs vidare forskarexaminans andel efter de olika fakulteterna med fördelningen bland stipendiaterna för perioden efter högskolereformen (diagram 7 respektive från och med tidsgruppen 1975-79 i diagram 3) blir också skillnader tydliga. För det första är andelen forskarexaminerade i medicin genomgående betydligt större än medicinarnas andel bland stipendiaterna (i gruppen 'Hälso- och sjukvård samt social omsorg'⁴²). För det andra fördubblas andelen forskarexaminerade teknister från det första tvärsnittet till det sista i diagram 7, medan andelen teknister bland Sverige-Amerika Stiftelsens stipendiater i diagram 3 ligger någorlunda konstant. Slutligen är andelen samhällsvetare och humanister ('Filosofisk/Humanistisk fakultet', drygt 20 % – inkluderat juridisk och teologisk fakultet) grovt underrepresenterade bland de forskarexaminerade jämfört med motsvarande andel bland stipendiaterna (drygt 40 %).

Vad denna diskrepans *beror på* lämnar jag för tillfället åt sidan. Här nöjer jag mig med att konstatera *att* en sådan diskrepans tycks finnas. Detta gör att ämnesfördelningen bland stiftelsens stipendiater inte bör förväxlas med ämnesfördelningen bland studenter i högre utbildning. Eventuella kopplingar till strukturcyklernas växlingar som stipendiaternas ämnesval uppvisar kan därmed inte enbart hänföras till växlingar och skeenden inom det generella universitetssystemet.⁴³

4.5 Ekonomiska strukturcykler och stipendiaternas ämnesval

Enligt Lennart Schöns periodisering av den moderna svenska ekonomin har Sverige-Amerika Stiftelsen varit verksam under delar av tre perioder, det vill säga nummer 3, 4 och 5 i periodiseringen i tabell 1. Stiftelsen grundades 1919, under rationaliseringsfasen i *det moderna industrisamhällets genombrott* (period 3) och har varit verksam sedan dess, under omvandlingsfasen och

⁴² Som dessutom innehåller stipendiater studerande ämnen som mer allmän sjuk- och friskvård samt socialt arbete.

⁴³ Dock är det självklart att det finns en viss koppling mellan stipendiaterna och utbildningssystemet, i det att de har erhållit sin utbildning i just detta system.

rationaliseringsfasen för *det moderna industrisamhällets utveckling* (period 4) samt under *tjänstesamhällets genombrott* (period 5). Verksamhetstiden sträcker sig således över fyra faser, vars struktur och övergripande tematik redovisas i tabell 5 nedan.⁴⁴

Tabell 5: Periodisering och tematik för 1900-talets strukturekonomiska faser

Period	Tidsspann	Fas	Fasens övergripande tema
3	1910-30	Rationalisering	Industrisamhällets formering
4	1930-55	Omvandling	Industrisamhällets konsolidering
4	1955-75	Rationalisering	Välfärdssamhällets framväxt
5	1975-	Omvandling	Tredje industriella revolutionens genombrott

Källa: Schön (2000).

Den första fasen i tabell 5 skulle likväl kunna benämnas *industrisamhället – fas 1* och de två följande *industrisamhället – fas 2*, eftersom omvandlingen efter 1930 byggde på samma huvudsakliga innovationskomplex som i period 3.⁴⁵

4.5.1 Gryningstid för stipendieverksamheten – 1919 till 1930

Sverige-Amerika Stiftelsen grundades under en strukturekonomisk rationaliseringsfas i första världskrigets efterdyningar, vilket utifrån Schöns beskrivning kanske inte är så konstigt.⁴⁶ I denna industrialismens första rationaliseringsfas hade svensk industri precis börjat etableras. Det är därför inte helt orimligt att tänka sig att stiftelsens grundande och orientering mot just USA – som vid denna tid hade seglat upp som en verklig industriell stormakt, särskilt inom maskinindustrin⁴⁷ – var ett slags svar på frågan ”*hur införlivar vi industrialismen i samhället?*”. Orienteringen kan sannolikt ses i ljuset av att USA var en *förebild* på området.⁴⁸

⁴⁴ Enligt Schöns principiella tidsindelning av de olika faserna skulle man kunna invända att den 5:e periodens omvandlingsfas är onaturligt lång, i och med att de tidigare har varit runt 20-25 år långa och denna senaste i skrivande stund är 32 år. Schön menar dock att den omvandlingsfas som inleddes med strukturkrisen i mitten på 70-talet fortfarande är oavslutad, se Schön (2000) s. 38. Han menar dock också att man från mitten av 90-talet möjligen kan skönja början av en rationaliseringsfas, se Schön (2000) s. 508. Det kan mycket väl vara så att Minervas uggla ännu inte lyft – eller fortfarande flyger – för denna period, vilket gör dess struktur svårare att upptäcka. Detta är troligt också i och med att Schön skrev sin beskrivning under 90-talets sista år.

⁴⁵ Eftersom antalet stipendiater mellan 1919 och 1950 är relativt litet kommer de första faserna framför allt att beskrivas utifrån Schön, med nedslag bland stipendiaternas ämnesval, medan de senare faserna snarare kommer behandlas utifrån ämnesvalens struktur, med beskrivande nedslag hos Schön. Hela 84 %, eller 1 831 av stiftelsens 2 183 stipendiater, har utsetts från och med 1950, vilket innebär att endast 16 %, eller 352, utsågs fram till detta år.

⁴⁶ Därmed naturligtvis inte sagt att stiftelsen grundades enbart *därför att* det var en sådan strukturekonomisk fas.

⁴⁷ Schön (2000) s. 290.

⁴⁸ Idéhistorikern Sverker Sörlin skriver också att svenska teknologer och ingenjörer redan under andra delen av 1800-talet hade börjat åka till USA för att studera, eftersom landet var en förebild inom framför allt industrin. Sörlin (1994) *De lärdas republik – om vetenskapens internationella tendenser* Malmö: Liber-Hermods, s. 203. En annan historiker, Martin Alm, beskriver hur det i Sverige under första delen av 1900-

Rationaliseringsfasen utmärks, enligt Schön, av att konkurrensen ökar och produktionen och verksamheten i övrigt behöver effektiviseras. Från detta perspektiv är det därför inte märkligt att det under 20-talet reste flera stipendiater för att studera just organisationen och rationaliseringen av industriproduktionen. Vi finner bland annat en stipendiatur som år 1922 studerade ”fabriksorganisation” i allmänhet, en stipendiatur från 1920 som fokuserade på ”Taylorsystemet” i synnerhet och ytterligare en som besökte USA 1923 för att titta närmare på ”industriarbetarnas utbildning”.

I utvecklingsblocket kring den centrala innovationen elmotorn beskriver Schön också hur komplementariteter uppstod mellan denna kraftkälla och industrin, exempelvis inom järn-, massa- och pappersindustrin.⁴⁹ Elmotorn, eller elkraften, förändrade produktionen och gjorde att dessa industrier blev effektivare. Mitt empiriska material visar att både cellulosateknik och allmän elektrifiering av industrin finns företrädda som ämnen bland stipendiaturerna under perioden. Men det var, som jag nämnt, inte endast industrin som involverades i industrialiseringen, utan en gradvis ökande urbanisering och en ökad mängd varor medförde också en ökad handel, vilket ställde krav på en större och effektivare handelsorganisation. Stipendiaturer inom ämnen som ”bankteknik”, ”försäkringsteknik” och ”affärsorganisation” visar på att detta avspeglades även i stipendieverksamheten.

En förklaring till att humaniora inte är särskilt välrepresenterat bland stiftelsens stipendiaturer under denna första period (och inte heller förekommer i något överflöd senare) kan finnas i ett uttalande från stiftelsens dåvarande ordförande, Svante Arrhenius. Han menade att USA inte kunde konkurrera med Europa på humanioraområdet, stiftelsen inriktning borde därför företrädesvis vara naturvetenskap, teknologi och ekonomi.⁵⁰

4.5.2 Omvandling och världskrig – 1930 till 1950

Efter den världsekonomiska krisen runt 1930 inleddes den fjärde perioden i Schöns periodisering, *industrisambällets utveckling*, samt i och med detta dess konstituerande omvandlingsfas – som satte fart på industrialismens andra fas. I stället för en ny central innovation koncentrerades investeringarna på ”generella lösningar på hur sekelskiftets grundläggande innovationer, motorerna, skulle kunna användas i en effektiv samhällslig struktur”.⁵¹ Infrastrukturen för att göra massproduktion och masskonsumtion möjlig byggdes ut och början till en komplementaritet mellan politik och ekonomi tog form, även om processerna hejdades av andra världskriget. Utvecklingsblocket som Schön nämner för denna första period av

talet, framför allt under mellankrigstiden, fanns två huvudsakliga bilder av USA i Sverige: en där USA framställdes som föregångsland och förebild och en som ryggade för vad som uppfattades som ytlighet och bristande moral. Det är förmodligen rimligt att tänka sig att grundarna av Sverige-Amerika Stiftelsen främst delade en av dessa bilder. Alm (2002) *Americanitis – Amerika som sjukdom eller läkemedel: svenska berättelser om USA åren 1900-1939* Lund: Nordic Academic Press.

⁴⁹ Schön (2000) s. 305ff.

⁵⁰ Blanck (1989) s. 30.

⁵¹ Schön (2000) s. 329.

industrialismens glanstid är kring elektrifieringen och genombrottet för bilismen, med tillväxten särskilt knuten till transporter, industri och offentlig sektor.

Under perioden från krisen och fram till och med andra världskriget märks också detta i Sverige-Amerika Stiftelsens stipendiaters ämnesval. Under andra delen av 30-talet dök exempelvis de första som reste till USA för att studera fordonsteknik upp. Av samtliga som under perioden reste för att studera teknik var 40 procent inriktade mot elektroteknik eller automation. Teknik som hel grupp ökade sin andel av stipendiaterna successivt från 21 procent (1930-35) till 37 procent (1945-50). Samhällsvetenskapen, med den tydligaste kopplingen till tillväxtområdet offentlig sektor uppvisar för denna period en mer varierande fördelning. Omvandlingsfasens struktur förrycktes dock av andra världskrigets utbrott, utdelningen av stipendier låg av förklarliga skäl dessutom under flera år nere, men Sverige hade under 30-talet påbörjat omvandlingen som skulle fullföljas och rationaliseras under efterkrigstiden.

4.5.3 Industrins guldålder och fler stipendiater – 1955 till 1975

Eftersom omvandlingen för att utveckla industrisamhället hade inletts och stora investeringar gjorts redan före kriget hade Sverige när detta tog slut en gynnsam position. Resurser kunde i stället satsas på att rationalisera produktionen och göra utvecklingsblocken mer dynamiska och effektiva. Dock fanns ändå andra som låg före:

Vid det andra världskrigets slut stod USA på en långt högre nivå i fråga om industriell teknik med massproduktion av avancerade industrivaror. Produktionen per arbetstimme (alltså arbetsproduktiviteten) var dubbelt så hög i USA som i de närmast följande industriländerna (t.ex. Schweiz, Storbritannien eller Sverige) och tre gånger så hög som i stora delar av Europa i övrigt.⁵²

Att antalet stipendiater från stiftelsen efter kriget nära fördubblades, till en årlig nivå på omkring 20 stycken, kan säkerligen åtminstone till viss del hänföras till detta *teknologiska gap*, som Schön benämner det. En orientering mot USA och efter kriget även Kanada, samt en ökad volym av stipendiater motiverades sålunda möjligen av frågan ”*hur blir vi lika bra?*”, från den svenska horisonten.⁵³

Utifrån benämningen ’det teknologiska gapet’ ligger det nära till hand att misstänka att utbytet mellan Sverige och USA i form av stipendiaternas resor under denna period dominerades av teknologer. Om perioden kallas industrialismens guldålder bör det med andra ord återspeglas i stiftelsens verksamhet. Misstanken bekräftas också av materialet. I tabell 6 redovisas fördelningen av stipendiaternas ämnesval under efterkrigstiden.

⁵² Schön (2000) s. 371.

⁵³ Det är också under efterkrigstiden som det svenska samhällets allmänna internationella orientering anses ha blivit mer och mer riktad mot Amerika, se till exempel Blanck (1992). För en beskrivning av bilden av Amerika i Sverige under efterkrigstiden, se Lagerkvist (2005) *Amerikafantasier – Kön, medier och visualitet i svenska reseskildringar från USA 1945-64* Stockholm: JMK.

Tabell 6: Andel stipendiater, fördelade efter ämne 1945-1974

	1945- 1949	1950- 1954	1955- 1959	1960- 1964	1965- 1969	1970- 1974	TOTALT (n)
Humaniora och konst	10	7	13	8	16	7	70
Samhällsvet., pedagogik, juridik, handel, administration	19	23	26	27	25	39	185
Naturvetenskap, matematik och data	13	16	15	20	21	20	121
Teknik och tillverkning	37	37	27	28	27	21	205
Lant- och skogsbruk samt djursjukvård	7	5	3	3	3	2	28
Hälso- och sjukvård samt social omsorg	11	7	12	10	6	11	66
Tjänster	4	5	4	3	3	0	23
Summa (%)	100	100	100	100	100	100	
<i>Antal (n)</i>	112	114	117	118	116	121	698

Källa: Sverige-Amerika Stiftelsens arkiv, bearbetning.

Här syns tydligt att den breda teknikgruppen är klart störst under hela perioden. De första tio åren efter kriget är över en tredjedel av det totala antalet stipendiater sådana som studerar teknik av något slag. Det kan därför vara intressant, för att än tydligare undersöka kopplingen mellan stipendiaternas ämnesval och Schöns beskrivningar och strukturella schema, att studera teknikkategorin lite närmare.

Tabell 7: Andel teknologistipendiater, fördelade efter inriktning 1945-1974

	1945- 1949	1950- 1954	1955- 1959	1960- 1964	1965- 1969	1970- 1974	TOTALT (n)
Berg-, mineral- & materialteknik	22	26	44	27	23	23	56
Energi- och elektroteknik	10	17	16	15	10	4	25
Elektronik, datateknik, automation	24	12	9	24	29	15	39
Fordons- & fartygsteknik	10	12	16	15	3	4	21
Samhällsbyggnad, arkitektur & byggnadsteknik	20	12	6	18	19	38	37
Teknik, teknisk fysik, övrig teknik	15	21	9	0	16	15	27
Summa (%)	100	100	100	100	100	100	
<i>Antal (n)</i>	41	42	32	33	31	26	205

Källa: Sverige-Amerika Stiftelsens arkiv, bearbetning.

Tabell 7 visar, i procent per femårsgrupp, hur stipendiaterna inom teknikgruppen i tabell 6 under denna period var fördelade över sex mer specificerade inriktningar. Den procentuellt största inriktningen för varje tidsperiod är markerad med fet stil. Från tabellen framgår att mellan 1950 och 1965 var 'Berg- mineral- & materialteknik' den största gruppen. Detta visar

sig också stämma mycket väl med hur Schön beskriver trenden för denna industrigren för samma period. Tunga näringsinriktningar som krävde mycket investeringar var under denna period på frammarsch och ”[gruvor], järn- och stålverk, övriga metallverk [...] växte kraftigt”⁵⁴. Kulminationen i material- och mineralindustrisektorn skedde med andra ord just under den period när andelen stipendiater inom detta ämnesområde var som störst, sett även över hela Sverige-Amerika Stiftelsens verksamhetstid.⁵⁵ En generell inkomstökning i samhället under perioden bidrog till att elektroteknikindustrin expanderade, tillsammans med en allmän rationalisering av produktionen i form av ökad automatisering genom exempelvis industrirobotar. Även för fartygs- och fordonsindustrin var detta en blomstringstid. Varvsindustrin var under 40- och 50-talen som mest lönsam och fordonstillverkare som Volvo hade en god tillväxt under 50- och 60-talen.⁵⁶ Även om mönstret för dessa teknikinriktningar inte är lika framträdande som det för bergsteknikgruppen är de väl företrädda av stipendiater under 40-, 50- och 60-talen. Tydligaste är det kanske för fartygs- och fordonsteknik, som uppvisar en stor andel under början av det studerade tidsspannet, men går tillbaka mot slutet⁵⁷. Samhällsbyggnadsgruppen är intressant med en stor mycket andel mot slutet av perioden, vilket sammanfaller med den svenska byggnadsboomen, där bostadsbristen skulle ”byggas bort”, uttryckt exempelvis genom miljonprogrammet mellan 1965 och 1974.⁵⁸

Studerars slutligen tabell 6 ännu en gång syns, för det sista tidsspannet av industrisamhällets glanstid (1970-1974), hur teknikkategoriens andel där är mindre än samhällsvetenskapsgruppens. Samhällsvetarnas andel av stipendiaterna växte kontinuerligt under hela denna period och gick slutligen också förbi teknikgruppen. Detta överensstämmer med den offentliga sektorns stora expansion mellan 1950 och 1975 och i synnerhet från och med 1960. Under denna tid ”ökade antalet sysselsatta [i den offentliga sektorn] med cirka 600 000 personer”.⁵⁹

4.5.4 En tredje industriell revolution och än fler stipendiater – 1975 till 2006

Under början av 1980-talet ökade ännu en gång antalet årliga stipendier. Detta skulle kunna uppfattas som signifikativt för den period som inleddes vid denna tidpunkt i och med krisen 1975. Bland mycket annat har den tredje industriella revolutionen, eller tjänstesamhällets genombrott, inneburit en ökad betoning av kunskapens och utbildningens betydelse.⁶⁰

Den centrala innovationen har efter 1975 varit elektroniken och tillväxtområdena har varit knutna till denna och informationstekniken. Liksom elmotorn och elektriciteten tidigare gjort,

⁵⁴ Schön (2000) s. 419.

⁵⁵ Se procentandelen för kategorin ’Material och tillverkning’ i 1:2 och bilaga 1:3.

⁵⁶ Schön (2000) s. 421ff.

⁵⁷ Se fördelningen för ’Teknik och teknisk industri’ i bilaga 1:3.

⁵⁸ Schön (2000) s. 392.

⁵⁹ Schön (2000) s. 377. Man kan till exempel tänka sig samhällsvetare anställda som utredare, ekonomer och dylikt i stat, kommun och landsting.

⁶⁰ Schön (2000) s. 436. Se även Lars Magnusson (1999) *Den tredje industriella revolutionen* Stockholm: Prisma, s. 74f.

har elektroniken utgjort navet för utvecklingsblock och komplementariteter som en ny kraftkälla eller organiserande princip. Schön beskriver en tänkbar innebörd av tjänstesamhällets expansion med att en större andel av befolkningen är sysselsatt inom tjänstesektorn, men där också en allt större andel av produktionen och konsumtionen är av tjänster.⁶¹ Det är utifrån detta rimligt, givet en koppling mellan denna fas och stiftelsens verksamhet, att andelen stipendiater inom samhällsvetenskapliga ämnen varit stor under denna period.

Tabell 8: Andel stipendiater, fördelade efter ämne 1975-2006

	1975- 1979	1980- 1984	1985- 1989	1990- 1994	1995- 1999	2000- 2006	TOTALT (n)
Samhällsvet., pedagogik, juridik, handel, administration	23	31	30	26	29	37	371
Naturvetenskap, matematik och data	25	19	24	24	22	24	285
Teknik och tillverkning	20	17	15	15	18	14	203
Humaniora och konst	16	17	16	14	17	12	186
Hälso- och sjukvård samt social omsorg	10	12	13	12	9	11	142
Lant- och skogsbruk samt djursjukvård	2	3	2	7	3	2	42
Tjänster	3	1	0	2	2	0	16
Summa (%)	100	100	100	100	100	100	
<i>Antal (n)</i>	<i>134</i>	<i>186</i>	<i>223</i>	<i>247</i>	<i>213</i>	<i>242</i>	<i>698</i>

Källa: Sverige-Amerika Stiftelsens arkiv, bearbetning.

Samhällsvetenskapen, i en bred grupp, visar sig också i tabell 8 vara den klart största mellan 1980 och 2006 (cirka en tredjedel av samtliga stipendiater). Den näst största gruppen utgörs under hela fasen av naturvetenskap. Att dessa ämnen är stora faller också väl in i de utvecklingsblock som Schön nämner för perioden med dels tjänstesektorn (samhällsvetare) och dels biologi och biokemi (naturvetenskap), där elektroniken skapat nya möjligheter för båda.⁶² För samhällsvetenskapens del utgörs mer än en tredjedel av företagsekonomer (kulminerande till nära hälften av samhällsvetarna under 1990-talet), följt av jurister, nationalekonomer och statsvetare. Samtliga dessa grupper kan självfallet inte omedelbart kopplas till just tekniska framsteg inom elektroniken, men passar väl in med tjänstesektorns ökade betydelse och även med den privata sektorns expansion och bibehållna investeringar i forskning och utveckling.⁶³

⁶¹ Schön (2000) s. 455ff. Schön menar dock att innebörden av ett *tjänstesamhälle* inte är helt klar och att olika definitionsförsök dras med olika trovärdighetsproblem. Att klara ut innebörden av begreppet går utanför ramarna för denna uppsats, varför jag nöjer mig med att konstatera att beskrivningen av samhället som ett tjänstesamhälle finns och att det i detta samhälle finns vissa tillväxtområden som inte var lika framträdande tidigare. Jag tar med andra ord inte ställning för beskrivningen, utan använder den just som beskrivning.

⁶² Schön (2000) s. 445.

⁶³ Från och med 1970 går den offentliga sektorns investeringskvot hastigt och kraftigt nedåt, medan kvoten inom den privata ligger kvar på ungefär samma höga nivå (motsvarande den offentliga sektorns

I tabell 9 redovisas en mer detaljerad fördelning av ämnen inom gruppen 'Naturvetenskap, matematik och data' från tabell 8.

Tabell 9: Andel naturvetenskapsstipendiater, fördelade efter inriktning 1975-2006

	1975- 1979	1980- 1984	1985- 1989	1990- 1994	1995- 1999	2000- 2006	TOTALT (n)
Biologi	26	22	30	31	35	56	99
Biokemi & farmakologi	9	19	15	3	2	9	26
Fysik & astronomi	15	14	13	22	24	12	48
Kemi	29	17	15	20	17	9	49
Geovetenskap och naturgeografi	3	8	9	12	9	2	21
Matematik & statistik	9	14	13	5	9	11	28
Datavetenskap och datalogi	9	6	4	7	4	2	14
Summa (%)	100	100	100	100	100	100	
<i>Antal (n)</i>	34	36	53	59	46	57	285

Källa. Sverige-Amerika Stiftelsen, bearbetning.

Tabell 9 visar fördelningen mellan olika inriktningar inom naturvetenskap bland stipendiaterna. De två största ämnesgrupperna är markerade med fet stil. Från andra hälften av 1980-talet menar Schön att en bransch som växte särskilt fort var läkemedelsindustrin. I tabell 9 syns också hur den näst största andelen stipendiater inom naturvetenskap under 80-talet studerade just biokemi, som stod för stora delar av utvecklingen inom läkemedelsindustrin, och farmakologi. Det är förmodligen rimligt att även hänföra åtminstone delar av den stora andelen stipendiater inom biologi, som varit den största gruppen bland naturvetarna under de senaste 25 åren, till detta utvecklingsblock.

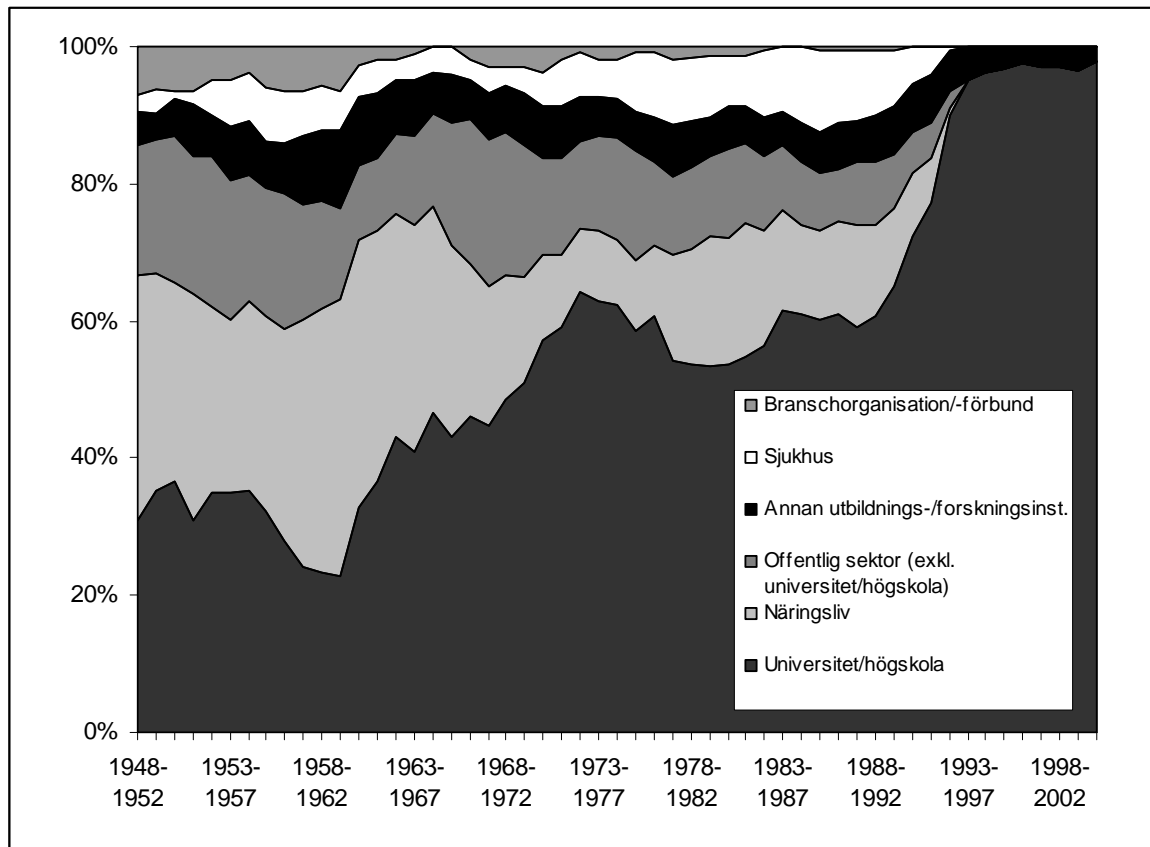
4.6 Stipendiaternas koppling till arbetsmarknaden

För en stor mängd stipendiater finns information om var de var anställda vid ansöknings-tillfället. Ett sätt att studera stipendiaternas (och därmed också i överförd bemärkelse Sverige-Amerika Stiftelsens) rent konkreta band till olika sektorer av samhället är således att undersöka denna information. Utförligast data, och därtill minst bortfall, finns för tiden från 1948 till 2004, varför endast denna period kommer behandlas.⁶⁴

under denna tid) som under 1960-talet fram till det tidiga 1990-talets kris. Schön (2002) s. 501ff. Den privata sektorns expansion skulle kunna föranleda en misstanke om ett ökat behov av administratörer, ekonomer och jurister.

⁶⁴ Av denna periods 1 831 stipendiater finns anställningsdata vid ansöknings-tillfället för 1 463, det vill säga ett bortfall över hela perioden på 20 %. Varför det inte finns information från åren 2005 och 2006 (bortfall 79 % respektive 100 %) är oklart, men har naturligtvis att göra med stiftelsens rapporteringsrutiner.

Diagram 8: Andel stipendiater, fördelade efter anställningssektor 1948-2004, 5-års löpande medeltal

Källa: Sverige-Amerika Stiftelsens arkiv, bearbetning.

Anmärkning: Diagrammet visar endast fördelningen bland de 1 463 stipendiater om vars anställning data finns.

Diagram 8 visar vilken sektor stipendiaterna varit anställda vid när de sökte stipendiet och hur fördelningen av detta har förändrats år för år över tid. Av diagrammet framgår att universitet och högskolor har, sett till hela perioden, varit den vanligaste arbetsplatsen för stipendiaterna när de sökt stipendiet. Anställning vid ett universitet eller en högskola blev dock det vanligaste bland stiftelsens stipendiater först under 1970-talet och helt dominerande först vid ingången av 1990-talet. Fram till 70-talet, men fortfarande vid början av 90-talet, var anställning i näringslivet mycket vanligt, följt av framför allt anställning i offentlig sektor. Sedan en bit in på 90-talet är emellertid praktiskt taget samtliga som utses till stipendiater knutna till universitet och högskolor.

Tabell 10: Andel stipendiater fördelade efter anställningssektor och ämne

	Samhällsvet., pedag., jur., admin.	Naturvet., Matematik och data	Teknik & tillverkning	Hälso-, sjuk- vård & social Omsorg	Humaniora och konst	övriga ämnen	TOTAL T (n)
Universitet/högskola	63	84	51	45	42	46	913
Näringsliv	19	6	35	3	11	7	252
Offentlig sektor	9	4	9	5	29	21	160
Annan utbild./forsk.inst.	4	4	4	7	16	17	95
Sjukhus	1	1	0	40	1	3	81
Branschorg./-förbund	4	1	0	0	0	7	26
Summa (%)	100	100	100	100	100	100	
<i>Antal (n)</i>	439	342	331	167	158	90	1527

Källa: Sverige-Amerika Stiftelsens arkiv, bearbetning.

Anmärkning: Underlag till tabellen är för hela verksamhetsperioden, dock endast de stipendiater om vars anställning data finns.

Tabell 10 visar att sektorn stipendiaterna var anställda vid, när de sökte stipendiet, har varierat mycket beroende på deras ämnesinriktning. Även om de flesta, oavsett ämnesområde, över hela perioden som stiftelsen varit verksam var anställda vid en högskola eller ett universitet när de sökte är olikheterna stora mellan ämnena. En lättförståelig avvikelse från mönstret är att 40 procent av dem som studerat medicin eller dylikt varit anställda vid ett sjukhus. Stipendiater inom naturvetenskap uppvisar, på andra änden av skalan, den allra högsta procentandelen över anställning vid högskola och universitet. Teknikstipendiaterna tycks ha den starkaste kopplingen till näringslivet, med 35 procent av stipendiaterna inom detta ämne anställda där vid ansökningstillfället. Diagram 8 visade att sektortillhörigheten bland stipendiaterna har varierat starkt över tid, med en tydlig trend i en ökande koppling till universitet och högskolor, därför är det intressant att studera även hur fördelningen som redovisats i tabell 10 har förändrats över tid.

En undersökning av detta (se underlag i bilagan, tabell 6-12) för efterkrigstiden bekräftar dels mönstret från diagram 9, med en allt högre grad av koppling till universitet och högskolor för stiftelsens stipendiater och dels förstärker och förtydligar den bilden från tabell 10. Naturvetarna har i ungefär lika hög grad för hela den studerade perioden varit knutna till universitet och högskolor, medan teknisternas koppling till näringslivet var synnerligen stark under 50- och 60-talen, när de i mycket högre utsträckning var anställda där än vid universitet. Under samma period var även samhällsvetarna tätt kopplade till näringslivet vid ansökningstillfället, om än inte i lika hög grad som teknisterna. Värt att lägga märke till är att under 50-talet, för teknisterna, och 60- och 70-talen, för samhällsvetarna, var en stor del av stipendiaterna anställda inom offentlig sektor (som i denna sammanställning inte inbegriper universitet och högskolor).

5 Sammanfattning och resultatdiskussion – utbildning och ekonomi

I denna rapport har jag beskrivit Lennart Schöns teori om strukturcykler och hur dessa applicerats på den moderna svenska ekonomiska historien. Jag har lyft fram hur ämnesvalen bland Sverige-Amerika Stiftelsens stipendiater har sett ut och förändrats under dess verksamhetstid, samt hur ämnesnivåerna kan relateras till Schöns teori om och beskrivning av cykelprogressionen med kriser, omvandlingsfaser och rationaliseringsfaser. Slutligen har jag redovisat hur stiftelsens stipendiater genom sin arbetstillhörighet under efterkrigstiden varit kopplade till olika sektorer av samhället, framför allt till universitetsvärlden, näringslivet och den offentliga sektorn.

Den första frågeställningen – *Hur har stiftelsens gynnande av ämnen sett ut och förändrats under dess verksamhetstid?* – fick på en aggregerad nivå sitt svar av att olika ämnen har efterträtt varandra i volymmässig dominans: Teknik har lämnat över facklan till samhällsvetenskap och naturvetenskap. Huvudresultatet för denna frågeställning är att en förändring av gynnandet faktiskt har skett över tid. När det gäller frågeställning nummer två – *Hur är förhållandet mellan stipendiaternas ämnesval och de strukturekonomiska cyklerna?* – har jag visat att variationen över tid i stipendiaternas ämnesfördelning ligger förvånansvärt väl i linje med ekonomins strukturcykler. Kort sagt har teknikstipendiater åkt till Amerika när teknik stod i fokus för ekonomin och biokemister när läkemedelsindustrin var mitt i ett utvecklingsblock.

Produktionen av kunskap genom Sverige-Amerika Stiftelsens stipendieverksamhet måste förstås som en del av produktionen av kunskap i samhället i övrigt. Denna sker företrädesvis, på den höga nivå av studier som stipendiaterna i de flesta fall befinner sig, i universitet och högskolor, det vill säga i den generella högre utbildningen. Utbildningen som stipendiaterna erhåller i västerled, ska enligt stiftelsens verksamhetssyfte ge dem bland annat spjutspetskompetens. Denna kompetens kan få sitt värde antingen genom att stipendiaten tillägnar sig kunskaper som finns i det svenska utbildningssystemet, fast av ett *kvantitativt bättre* slag. Eller så kan den få sitt värde genom att stipendiaten genom utlandsvistelsen förvärvar kunskaper som svenska universitet och högskolor *inte besitter* eller *ännu inte har förvärvat* och därmed inte kan ge honom eller henne. Spjutspetskompetensen som erhålles kan nämligen inte gärna ligga enbart i det faktum att en individ genom sin studieresa vistats i ett annat land.

I min jämförelse mellan stipendiaternas ämnesval och ämnesfördelningen bland registrerade studenter vid svenska universitet och högskolor, respektive bland forskarexaminerade, visade jag att fördelningen bland ämnen hos stipendiaterna har växlat mycket över tid medan den högre utbildningen har ökat volymmässigt men inte förändrats till innehåll. Andelen teknologer har exempelvis, trots kraftigt stigande antal studenter i synnerhet i och med efterkrigstidens stora utbildningsexpansion, varit relativt jämn. Möjligen kan man därmed lite krasst konstatera att stiftelsen, när det gäller anpassning efter strukturekonomiska

cykler, automatiskt har ett visst försprång; en föränderlig fördelning har större chans kontra en jämn fördelning att någon gång vara kombinerad – eller framstå som kombinerad – med ett strukturellt schema. Dock har jag visat, genom att uppmärksamma särskilt de tillväxtområden som Schön nämner för de olika faserna, att stiftelsens stipendiaters ämnesval ofta förefaller motsvara dessa områden mycket väl. Jag har demonstrerat hur sektorer, som Schön explicit nämner som expansiva, vid flera tillfällen återfinns med en markerad fördelning bland de ämnen som stipendiaterna vid ungefär samma tidpunkt reser västerut för att studera. Återigen vill jag påpeka: *stipendiaternas ämnesval tycks överensstämma med de strukturekonomiska faserna*.⁶⁵ Utbildningens innehåll tycks i dessa fall ha en tät koppling till ekonomin. Ekonomhistorikerna Anders Nilsson och Lars Pettersson konstaterar följande, apropå relationen mellan utbildning och ekonomi och särskilt ingenjörsutbildningens förhållande till industrin:

När det gällde längre utbildningar, exempelvis ingenjörernas, är det mera tveksamt om utbyggnaden hann få någon större effekt på 1950-talets industriomvandling. Det tog lång tid att få fram en ingenjör som faktiskt kunde bidra till omvandlingen⁶⁶.

Kanske kan det vara så att vad Sverige-Amerika Stiftelsens verksamhets syfte säger – att stipendiaterna ska föra med sig spjutspetskompetens av värde för näringsliv, samhällsliv och forskning – får sin innebörd av att stipendiaterna genom sina utlandsstudier tillägnade sig kunskaper som legat ”bättre” i fas med samhällsekonomin än vad längre högre utbildningar kunde förse dem med. Det tar, som Nilsson och Pettersson säger, mycket riktigt ”lång tid att få fram en ingenjör som faktiskt kunde bidra till omvandlingen”. Stipendiaterna, som redan generellt var högutbildade, tillägnade sig enligt detta synsätt erfarenheter och kunskaper i Sverige som möjligen kunde bidra. Rimligtvis skulle inte heller någon göra sig det stora omaklet att resa hela den långa vägen till Amerika för att studera något som lika gärna, och med lika goda och aktuella resulterande kunskaper, skulle kunnat studeras nästgårds. Stipendiaterna reser – och utses – därmed för att de vill studera någonting som kan studeras *bättre* i Amerika än i Sverige. Den kunskap de importerade skulle utifrån detta vara en synnerligen god

⁶⁵ Nyare undersökningar av stiftelsens verksamhet än de som ligger till grund för denna rapport antyder något som inte framkommit här, att det förmodligen i många fall är berättigat att ifrågasätta stipendiaternas valfrihet beträffande sina studiers innehåll, eller åtminstone den generella tematiken för dem. I synnerhet för perioden före andra världskriget, men som det tycks även flitigt förekommande efter detta har donatorerna av stipendiemedel mer eller mindre explicit angett vad för studier som deras pengar ska premiera (det kan vara ändamålsangivna stipendier för alltifrån mer generella studier i lingvistik till mer specificerat, exempelvis ”lastbilen i olycksstatistiken”). En första studie som behandlar bland annat detta (för perioden 1919-1939) kommer publiceras i *American Studies in Scandinavia* under hösten (Melldahl 2008). Detta förändrar dock i mina ögon inte resultaten från denna rapport, utan understryker dem i stället snarare: om företag, organisationer eller enskilda personer har skänkt pengar till Sverige-Amerika stiftelsen med specificerade angivelser är det högst rimligt att anta att dessa donatorer ser någon – mer eller mindre tillämpbar – nytta med att svenska medborgare studerar detta i Amerika. Motiven till detta kan förmodligen ofta kopplas till vad donatorerna anser *behövs* för stunden. Resultatet är också det samma: någon har, vid en viss tidpunkt, rest till Amerika för att studera, inom ett visst område. Tidpunkt och ämne är vad jag har sammankopplat i denna studie.

⁶⁶ Nilsson, Anders & Lars Pettersson (1993) ”Utbildning, ekonomisk omvandling och tillväxt” I: Birgitta Furuhausen (red.) *Äventyret Sverige – En ekonomisk och social historia* Stockholm: Utbildningsradion, s. 183.

investering för den svenska samhällsekonomin genom att berörda branscher (eller till och med enskilda företag, i och med att stipendiaterna – som jag har visat – länge i hög grad var anställda i det privata näringslivet) stärktes i sin konkurrenskraft genom den spetskompetens stipendiaterna återvände med.⁶⁷ Att styra om innehåll och inriktningar på samma sätt i ett helt universitets- och högskolesystem tar av förklarliga skäl mycket lång tid, och kan knappast (och *bör* kanske inte heller⁶⁸) ske för att avpassas efter vad ekonomin just för tillfället har behov av. En ledtråd till stiftelsens position kan alltså vara att den, i alla fall i perioder, har legat närmare ekonomi än utbildning.

En viss förklaring till att stiftelsen kunnat inneha denna position kan skönjas i svaret på den tredje frågeställningen: ”*Hur är stipendiaterna relaterade till olika sektorer av samhället?*” Jag har visat, för perioden med tillförlitliga data (och de fragmentariska data som finns för tidigare år säger inte heller emot) att stipendiaterna visserligen i ökande grad varit anställda vid universitet eller högskolor, men att stiftelsen länge attraherade sökande från fler sektorer. Stiftelsens attraktion för hugade stipendiat från universitetsvärlden blev dominerande först under 1970-talet. Dessförinnan var stipendierna minst lika lockande för anställda inom näringsliv eller offentlig sektor, som genom sitt arbete därmed snarare var kopplade till ekonomin än utbildningsvärlden.⁶⁹

Faran med denna typ av strukturell historieteori är att den till viss mån kan vara självuppfyllande och självreproducerande. Om det ingår i den teoretiska förförståelsen *att* den historiska utvecklingen (eller förändringen med ett mer neutralt ordalag) ska äga rum inom ramarna för en cykelprogression som redan är formulerad, kan snart sagt alla empiriska resultat med lite god vilja passas in efter denna mall. En tillväxtkurva som analyseras utifrån strukturcykelteorin kan av en ortodox uttolkare bekräfta teorin även om upp- eller nedgångar inte tycks infalla där de borde förväntas, genom att hänvisa dem till intressanta förskjutningseffekter. Vidare finns det naturligtvis vissa komplikationer med att koppla stipendiaternas utbildningsinnehåll till ekonomiska tillväxtzoner när kunskapen om dessa studier ännu är relativt begränsad, samt att en viss överensstämmelse mellan ekonomi och

⁶⁷ Schön för ett resonemang om att investeringar i ny kunskap främst sker i omvandlingsskeden. Detta eftersom kunskapen just är ny och marknaden för produkter och tjänster som bygger på den fortfarande har en hög vinstandel. I takt med att den teknologi som ligger till grund för omvandlingen blir mer och mer införlivad i produktionen och kunskapen om den blir mer allmän, minskar benägenheten att investera i kunskap och investeringarna riktas snarare mot effektivisering av produktionen. Utifrån detta är det enkelt att även förstå den individuella vinsten av den spetskompetens som amerikaresorna ska skänka stipendiaten: eftersom efterfrågan på innehavare av kunskap om de nya teknologierna och processerna är stor är konkurrenssituationen på arbetsmarknaden för dem gynnsam, vilket gör att de förmodligen kan fördelaktiga ekonomiska villkor förhandlas fram. Schön (2006) s. 70; s. 88f. ; 102f.

⁶⁸ Lennart Schön konstaterar att de samhälleliga institutionerna ”skall vara tröga. De skall ge stabilitet och skapa förutsebarhet”. Schön (2006) s. 49.

⁶⁹ Alternativa tolkningar skulle kunna vara att stiftelsen efter detta hellre av någon anledning valde ut sökande från universitetsvärlden, eller att en ökande konkurrens om stipendierna gjorde universitetsanställda, med sannolikt högre utbildning, till ”vassare” kandidater, eller att utlandsresor och -studier för anställda inom näringsliv och offentlig sektor började finansieras på annat sätt. Det kvarstår att reda ut.

utbildning självskrivna av den enkla anledningen att vissa ämnen helt enkelt blir daterade – få skulle idag förmodligen få för sig att resa till USA och studera hålkortsteknik (på samma sätt som det är orimligt att förvänta sig stipendiater som på 1920-talet skulle studera dataspelsprogrammering). Givet dessa reservationer är i mina ögon dock överensstämmelsen mellan de ofta ytterst specifika områden som Schön pekar ut genom den kronologi som strukturcykelteorin genererar och stipendiaternas amerikastudier så stor att den inte helt kan sättas inom parentes av teorins svagheter.

6 Slutord – Västerled tur och retur – del 1

Den unge civilingenjör som jag berättade om i inledningen av denna uppsats är del i en större historia. Här har jag visat hur hans enskilda resa kan beskrivas som en del av ett möte mellan utbildning och ekonomi genom stiftelsens premiering av vissa ämnen under specifika ekonomiska strukturcykler. Läsaren minns kanske att det var bergteknik och metallurgi han skulle studera när han reste till USA i mitten av 1940-talet – under en period där bergindustrin började en kraftig expansion med stora investeringar. Ämnenas variationer bland stipendiaterna råkar således även i detta enskilda fall konvergera mycket väl med ekonomins variationer.

Sverige-Amerika Stiftelsen tycks befinna sig mellan två poler: en ekonomisk och en kulturell (eller i alla fall knuten till utbildningssystemet). Var stiftelsen befinner sig mellan dessa, vilken den står närmast, har varierat över tid. Å ena sidan tycks stiftelsen närma sig den kulturella polen – i och med att stipendiaterna som utses i allt högre grad kommer från universitetsvärlden – men å andra sidan tycks den fortfarande stå nära den ekonomiska – stiftelsen har, som framgått, under hela 1900-talet premierat ”nyttiga” ämnen som den kapitalistiska ekonomins tillväxtcentra varit i behov av, senast uttryckt av att biokemister utsågs när läkemedelsindustrin var ett viktigt tillväxtområde i utvecklingsblocket under 1980-talet.

I nästa del av denna rapport – del 2 – kommer jag att fortsätta följa civilingenjören och hans gelikar, men sätta tydligare fokus på just dem. Vilka var det som valdes ut till att bli stipendiater, vart tog de vägen när de likt civilingenjören kom tillbaka till Sverige efter studietiden i Amerika och vilken betydelse hade stipendiet för deras fortsatta karriärer?

Källmaterial och referenser

Otryckta källor

Dataregister, Sverige-Amerika Stiftelsens arkiv.

Kortregister, Sverige-Amerika Stiftelsens arkiv.

Tryckta källor

Statistiska centralbyrån, *Statistisk årsbok för Sverige* (1920, 1925, 1930, 1935, 1940, 1945, 1950, 1955, 1960, 1965, 1970, 1975, 1980, 1985, 1990, 1995, 2000 & 2005) Stockholm: Statistiska centralbyrån.

Sverige-Amerika Stiftelsen (1919-2006) *Årsberättelser/verksamhetsberättelse* Stockholm: Sverige-Amerika Stiftelsen.

Internetkällor

Statistiska centralbyrån, www.scb.se

- Svensk utbildningsnomenklatur, SUN 2000:
http://www.scb.se/statistik/UF/UF0506/_dokument/SUN2000nyckelny.xls [070516].
- Forskarexamina kalenderåren 1977-2006:
<http://www.scb.se/statistik/UF/UF0204/2007A01/Antal%20examina%20totalt.xls> [070521].
- Registrerade studenter i grundutbildning efter läsår och kön 1977/78 - 2005/06:
http://www.scb.se/statistik/UF/UF0205/2005I01A/Web_GR3_RegLasArKon.xls [070524].

Litteratur

Alm, Martin (2002) *Americanitis – Amerika som sjukdom eller läkemedel: svenska berättelser om USA åren 1900-1939* Lund: Nordic Academic Press.

Blanck, Dag (1989) *Sverige-Amerika Stiftelsen – De första sjuttio åren 1919–1989* Stockholm: Sverige-Amerika Stiftelsen.

Blanck, Dag (1992) ”The Impact of the American Academy in Sweden” i: Rolf Lundén & Erik Åsard (red.) *Networks of Americanization – Aspects of American Influences in Sweden* Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Anglistica Upsaliensia 79.

Börjesson, Mikael (2005) *Transnationella utbildningsstrategier vid svenska lärosäten och bland svenska studenter i Paris och New York* Uppsala: SEC Research Reports 37, Nov. 2005.

- Lagerkvist, Amanda (2005) *Amerikafantasier – Kön, medier och visualitet i svenska reseskildringar från USA 1945-63* Stockholm: JMK.
- Magnusson, Lars (1999) *Den tredje industriella revolutionen* Stockholm: Prisma.
- Melldahl, Andreas (2007) *Västerled tur och retur. En ekonomiskhistorisk och utbildningssociologisk studie av Sverige-Amerika Stiftelsens stipendieverksamhet 1919-2006* D-uppsats, Ekonomisk-historiska institutionen, Stockholm universitet.
- Melldahl, Andreas (2008) ”Studies in America. The Theory and Practice of Sweden-America Foundation Fellows, 1919-1939” (preliminär titel) *American Studies in Scandinavia* (kommande).
- Nilsson, Anders & Lars Pettersson (1993) ”Utbildning, ekonomisk omvandling och tillväxt” i: Birgitta Furuhausen (red.) *Äventyret Sverige – En social och ekonomisk historia* Stockholm: Utbildningsradion.
- Richardson, Gunnar (1994) *Svensk utbildningshistoria – Skola och samhälle förr och nu* Lund: Studentlitteratur.
- Schön, Lennart (2000) *En modern svensk ekonomisk historia – Tillväxt och omvandling under två sekel* Stockholm: SNS Förlag.
- Schön, Lennart (2006) *Tankar om cykler* Stockholm: SNS Förlag.
- Stenfors, Maria (2007) ”Utbildningsexpansionen under 1900-talet. Ett ekonomisk-historiskt och befolkningshistoriskt perspektiv” I: Jonas Olofsson (red.) *Utbildningsvägen – vart leder den? – Om ungdomar, yrkesutbildning och försörjning* Stockholm: SNS Förlag.
- Sörlin, Sverker (1994) *De lärdaas republik – om vetenskapens internationella tendenser* Malmö: Liber-Hermods.

Bilaga

Tabell 1: Antal stipendiater, fördelade efter ämnen och decennium 1919-2006

	1919- 1929	1930- 1939	1940- 1949	1950- 1959	1960- 1969	1970- 1979	1980- 1989	1990- 1999	2000- 2006	Total
Pedagogik och lärarutbildning	4	2	7	5	4	6	4	3	2	37
Konst och media	4	4	5	17	18	14	40	41	11	154
Humaniora	6	6	8	6	10	15	26	30	17	124
Samhälls- och beteendevetenskap	11	7	10	16	17	31	52	51	33	228
Journalistik och information	2	5	1	5	5	5	7	5	3	38
Företagsekonomi, handel och administration	9	16	4	24	32	29	46	59	35	254
Juridik och rättsvetenskap	0	2	2	6	3	7	15	8	17	60
Biologi och miljövetenskap	3	1	4	8	16	19	39	37	37	164
Fysik, kemi och geovetenskap	10	11	12	21	23	31	34	55	13	210
Matematik och övrig naturvetenskap	1	1	4	6	8	4	12	7	6	49
Datalogi och datavetenskap	0	0	0	0	1	4	4	6	1	16
Teknik och teknisk industri	14	18	26	42	36	28	42	55	26	287
Material och tillverkning	5	6	14	25	16	7	9	6	5	93
Samhällsbyggnad och byggnadsteknik	6	5	8	7	12	18	14	15	4	89
Lantbruk, trädgård, skog och fiske	9	5	8	7	5	4	10	17	2	67
Djursjukvård	0	1	1	3	2	2	1	6	3	19
Hälsa- och sjukvård	11	16	9	20	13	26	50	45	27	217
Socialt arbete och omsorg	2	3	5	2	6	1	1	5	0	25
Hushållsvetenskap & Idrott	3	5	4	9	6	4	1	3	0	35
Transporttjänster	0	1	1	0	0	0	0	1	0	3
Miljövård och miljöskydd	0	0	0	1	1	0	2	5	0	9
Säkerhetstjänster	0	3	1	1	0	0	0	0	0	5
Total	100	118	134	231	234	255	409	460	242	2 183

Källa: Sverige-Amerika Stiftelsens arkiv, bearbetning.

Anmärkning: 21 ämneskategorier, baserade på SUN 2000:s tvåsiffriga kod. Gruppering i decenniegrupper, förutom 1919-1929, elva år, och 2000-2006, sju år.

Tabell 2: Andel stipendiater per ämnesgrupp, fördelade efter decennium

	1919- 1929	1930- 1939	1940- 1949	1950- 1959	1960- 1969	1970- 1979	1980- 1989	1990- 1999	2000- 2006	Total (%)
Pedagogik och lärarutbildning	11	5	19	14	11	16	11	8	5	100
Konst och media	3	3	3	11	12	9	26	27	7	100
Humaniora	5	5	6	5	8	12	21	24	14	100
Samhälls- och beteendevetenskap	5	3	4	7	7	14	23	22	14	100
Journalistik och information	5	13	3	13	13	13	18	13	8	100
Företagsekonomi, handel och administration	4	6	2	9	13	11	18	23	14	100
Juridik och rättsvetenskap	0	3	3	10	5	12	25	13	28	100
Biologi och miljövetenskap	2	1	2	5	10	12	24	23	23	100
Fysik, kemi och geovetenskap	5	5	6	10	11	15	16	26	6	100
Matematik och övrig naturvetenskap	2	2	8	12	16	8	24	14	12	100
Data	0	0	0	0	6	25	25	38	6	100
Teknik och teknisk industri	5	6	9	15	13	10	15	19	9	100
Material och tillverkning	5	6	15	27	17	8	10	6	5	100
Samhällsbyggnad och byggnadsteknik	7	6	9	8	13	20	16	17	4	100
Lantbruk, trädgård, skog och fiske	13	7	12	10	7	6	15	25	3	100
Djursjukvård	0	5	5	16	11	11	5	32	16	100
Hälso- och sjukvård	5	7	4	9	6	12	23	21	12	100
Socialt arbete och omsorg	8	12	20	8	24	4	4	20	0	100
Personliga tjänster	9	14	11	26	17	11	3	9	0	100
Transporttjänster	0	33	33	0	0	0	0	33	0	100
Miljövård och miljöskydd	0	0	0	11	11	0	22	56	0	100
Säkerhetstjänster	0	60	20	20	0	0	0	0	0	100

Källa: Sverige-Amerika Stiftelsens arkiv, bearbetning. Totalt 2 183 Stipendiater.

Anmärkning: 21 ämneskategorier, baserade på SUN 2000:s tvåsiffriga kod. Gruppering i decenniegrupper, förutom 1919-1929, elva år, och 2000-2006, sju år.

Tabell 3: Andel stipendiater per decennium, fördelade efter ämnesgrupp

	1919- 1929	1930- 1939	1940- 1949	1950- 1959	1960- 1969	1970- 1979	1980- 1989	1990- 1999	2000- 2006
Pedagogik och lärarutbildning	4	2	5	2	2	2	1	1	1
Konst och media	4	3	4	7	8	5	10	9	5
Humaniora	6	5	6	3	4	6	6	7	7
Samhälls- och beteendevetenskap	11	6	7	7	7	12	13	11	14
Journalistik och information	2	4	1	2	2	2	2	1	1
Företagsekonomi, handel och administration	9	14	3	10	14	11	11	13	14
Juridik och rättsvetenskap	0	2	1	3	1	3	4	2	7
Biologi och miljövetenskap	3	1	3	3	7	7	10	8	15
Fysik, kemi och geovetenskap	10	9	9	9	10	12	8	12	5
Matematik och övrig naturvetenskap	1	1	3	3	3	2	3	2	2
Data	0	0	0	0	0	2	1	1	0
Teknik och teknisk industri	14	15	19	18	15	11	10	12	11
Material och tillverkning	5	5	10	11	7	3	2	1	2
Samhällsbyggnad och byggnadsteknik	6	4	6	3	5	7	3	3	2
Lantbruk, trädgård, skog och fiske	9	4	6	3	2	2	2	4	1
Djursjukvård	0	1	1	1	1	1	0	1	1
Hälso- och sjukvård	11	14	7	9	6	10	12	10	11
Socialt arbete och omsorg	2	3	4	1	3	0	0	1	0
Personliga tjänster	3	4	3	4	3	2	0	1	0
Transporttjänster	0	1	1	0	0	0	0	0	0
Miljövärd och miljöskydd	0	0	0	0	0	0	0	1	0
Säkerhetstjänster	0	3	1	0	0	0	0	0	0
Total (%)	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Källa: Sverige-Amerika Stiftelsens arkiv, bearbetning. Totalt 2 183 stipendiater.

Anmärkning: 21 ämneskategorier, baserade på SUN 2000:s tvåsiffriga kod. Gruppering i decenniigrupper, förutom 1919-1929, elva år, och 2000-2006, sju år.

Tabell 4: Antal registrerade studenter, fördelade efter fakultet/högskola 1919-1974

	1919	1924	1929	1934	1939	1944	1949	1954	1959	1964	1969	1974
Teologisk	439	374	693	755	640	524	418	284	706	1 094	1 431	876
Juridisk	1 319	1 782	1 486	1 612	1 675	1 641	1 751	1 544	2 165	2 763	7 740	5 710
Medicinsk	1 507	1 822	1 888	1 917	1 673	1 761	1 855	2 438	3 106	4 274	6 752	7 541
Filosofisk	2 447	3 056	3 880	4 349	4 533	5 011	6 208					
Humanistisk								8 084	12 812	29 395	26 572	21 338
Samhällsvetenskaplig											32 695	34 235
Naturvetenskaplig, matematisk								2 400	4 362	9 310	14 839	1 0181
Teknisk högskola	1 280	1 086	1 296	1 840	1 957	2 118	2 570	3 236	4 772	7 466	12 161	15 234
Handelshögskola	197	173	309	345	507	914	1 031	1 081	1 524	3 144	4 366	1 650
Skog- och lantbrukshögskola	732	621	170	147	200	272	433	459	425	708	1 037	1 565

Källa: Statistisk årsbok för Sverige (1920, 1925, 1930, 1935, 1940, 1945, 1950, 1955, 1960, 1965, 1970 & 1975) Stockholm: Statistiska Centralbyrån, registrerade studenter för höstterminen.

Anmärkning: Data för 'Teknisk högskola' vid tidpunkten 1919 är för 1920. I 'Skogs- och lantbrukshögskola' ingår för 1919 & 1924 data för "Lantbruksinstitutet", "Lantbruksskolor", "Skogshögskolan", "Skogsskolorna"; för 1929 data för "Lantbruksinstitutet", "Lantbrukshögskolan" och "Skogshögskolan"; och därefter data för "Skogshögskolan" och "Lantbrukshögskolan".

Tabell 5: Antal forskarexamina, fördelat efter fakultet/högskola 1949-2002/03

	1949	1954	1959	1964	1969	1974	1979	1982/ 83	1987/ 88	1992/ 93	1997/ 98	2002/ 03
Teologisk	17	25	24	28	17	14	7	15	29	14	35	
Juridisk	9	2	11	10	9	2	10	1	11	11	16	16
Medicinsk	228	256	353	409	587	439	185	301	320	412	554	815
Naturvetenskaplig	67	81	128	207	322	228	79	207	292	310	498	755
Filosofisk	129	113	131	183	161	112	83	94	123	124	169	294
Samhällsvetenskaplig				26	136	133	79	82	145	194	392	494
Teknisk			59	22	159	130	115	129	309	559	837	1 026

Källa: Statistisk årsbok för Sverige (1950, 1955, 1960, 1965, 1970, 1975, 1980, 1985, 1990, 1995, 2000 & 2005).

Anmärkning: Sammanslagning av samtliga forskarexamina. Data för 'Teknisk högskola' börjar med år 1959. Data för 'Naturvetenskaplig fakultet' för 1997/98 är en sammanslagning av två kategorier i originalkällan. 'Teologisk fakultet' ingår för 2002/03 i 'Filosofisk/Humanistisk fakultet'.

Tabell 6: Andel stipendiater inom humaniora och konst, anställningssektor och decennium, 1950-1999

Humaniora och konst	1950- 1959	1960- 1969	1970- 1979	1980- 1989-	1990- 1999	TOTALT (n)
Universitet/högskola	0	4	14	21	51	55
Annan utbildnings-/forskningsinst.	0	11	17	8	15	24
Sjukhus	0	0	3	0	0	1
Offentlig sektor	43	25	14	24	8	43
Näringsliv	0	21	3	11	3	16
Ej uppgift	57	39	48	36	23	78
Summa (%)	100	100	100	100	100	
Antal (n)	23	28	29	66	71	217

Källa: Sverige-Amerika Stiftelsens arkiv, bearbetning.

Tabell 7: Andel stipendiater inom samhällsvetenskap, juridik, handel, pedagogik, administration, anställningssektor och decennium, 1950-1999

Samhällsvetenskap, juridik, handel, pedagogik, Administration	1950- 1959	1960- 1969	1970- 1979	1980- 1989-	1990- 1999	TOTALT (n)
Universitet/högskola	30	31	46	43	71	212
Annan utbildnings-/forskningsinst.	4	5	3	3	2	14
Sjukhus	2	2	1	2	0	6
Offentlig sektor	11	16	14	10	2	40
Branschorganisation/-förbund	11	3	5	2	0	14
Näringsliv	22	33	12	15	7	66
Ej uppgift	20	10	19	25	17	83
Summa (%)	100	100	100	100	100	
Antal (n)	46	61	78	124	126	435

Källa: Sverige-Amerika Stiftelsens arkiv, bearbetning.

Tabell 8: Andel stipendiater inom naturvetenskap, matematik och data, anställningssektor och decennium, 1950-1999

Naturvetenskap, Matematik och data	1950- 1959	1960- 1969	1970- 1979	1980- 1989-	1990- 1999	TOTALT (n)
Universitet/högskola	74	73	72	70	77	246
Annan utbildnings-/forskningsinst.	6	4	3	4	1	11
Sjukhus	0	0	2	2	1	4
Offentlig sektor	6	6	10	0	2	13
Branschorganisation/-förbund	6	2	2	0	0	4
Näringsliv	3	10	5	7	1	16
Ej uppgift	6	4	5	17	18	41
Summa (%)	100	100	100	100	100	
<i>Antal (n)</i>	<i>35</i>	<i>48</i>	<i>58</i>	<i>89</i>	<i>105</i>	<i>335</i>

Källa: Sverige-Amerika Stiftelsens arkiv, bearbetning.

Tabell 9: Andel stipendiater inom teknik och tillverkning, anställningssektor och decennium, 1950-1999

Teknik och tillverkning	1950- 1959	1960- 1969	1970- 1979	1980- 1989-	1990- 1999	TOTALT (n)
Universitet/högskola	20	23	57	43	75	145
Annan utbildnings-/forskningsinst.	4	3	4	2	3	10
Sjukhus	0	2	0	0	0	1
Offentlig sektor	18	8	11	3	0	26
Näringsliv	49	58	19	20	3	98
Ej uppgift	9	6	9	32	20	52
Summa (%)	100	100	100	100	100	
<i>Antal (n)</i>	<i>74</i>	<i>64</i>	<i>53</i>	<i>65</i>	<i>76</i>	<i>332</i>

Källa: Sverige-Amerika Stiftelsens arkiv, bearbetning.

Tabell 10: Andel stipendiater inom lant- och skogsbruk samt djursjukvård, anställningssektor och decennium, 1950-1999

Lant- och skogsbruk samt djursjukvård	1950- 1959	1960- 1969	1970- 1979	1980- 1989-	1990- 1999	TOTALT (n)
Universitet/högskola	30	57	50	45	74	32
Annan utbildnings-/forskningsinst.	0	0	0	9	4	2
Sjukhus	0	14	0	9	0	2
Offentlig sektor	50	29	33	0	0	9
Branschorganisation/-förbund	20	0	0	0	0	2
Näringsliv	0	0	0	18	0	2
Ej uppgift	0	0	17	18	22	8
Summa (%)	100	100	100	100	100	
<i>Antal (n)</i>	<i>10</i>	<i>7</i>	<i>6</i>	<i>11</i>	<i>23</i>	<i>57</i>

Källa: Sverige-Amerika Stiftelsens arkiv, bearbetning.

Tabell 11: Andel stipendiater inom hälso- och sjukvård samt social omsorg, anställningssektor och decennium, 1950-1999

Hälso- och sjukvård samt social omsorg	1950- 1959	1960- 1969	1970- 1979	1980- 1989-	1990- 1999	TOTALT (n)
Universitet/högskola	36	26	26	27	54	61
Annan utbildnings-/forskningsinst.	0	16	7	8	2	10
Sjukhus	36	26	41	47	18	57
Offentlig sektor	5	16	7	2	2	8
Näringsliv	0	11	0	4	2	5
Ej uppgift	23	5	19	12	22	28
Summa (%)	100	100	100	100	100	
<i>Antal (n)</i>	22	19	27	51	50	169

Källa: Sverige-Amerika Stiftelsens arkiv, bearbetning.

Tabell 12: Andel stipendiater inom tjänster, anställningssektor och decennium, 1950-1999

Tjänster	1950- 1959	1960- 1969	1970- 1979	1980- 1989-	1990- 1999	TOTALT (n)
Universitet/högskola	9	0	0	0	33	4
Annan utbildnings-/forskningsinst.	45	71	25	0	0	11
Sjukhus	0	14	0	0	0	1
Offentlig sektor	27	0	25	33	0	5
Branschorganisation/-förbund	18	0	0	0	0	2
Näringsliv	0	14	25	0	22	4
Ej uppgift	0	0	25	67	44	7
Summa (%)	100	100	100	100	100	
<i>Antal (n)</i>	11	7	4	3	9	34

Källa: Sverige-Amerika Stiftelsens arkiv, bearbetning.

Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi (Sociology of Education and Culture Research Reports)

ISSN 1103-1115

1. Donald Broady & Mikael Palme, *Högskolan som fält och studenternas livsbanor*, 1992
2. Mikael Palme, *En "trygg" uppväxtmiljö*, 1992
3. Stig Elofsson, *Vad blev barnen? Rekryteringsstudier*, 1992
4. Annika Ullman, *De plåtslagarna! De plåtslagarna!*, 1992
5. Annika Ullman, *Humaniora som personlighetsfördjupning?*, 1992
6. Donald Broady, *Läsestycken för samhällsvetare*, 1994
7. Boel Englund, *Språk, argumentation och vetenskaplig verksamhet*, 1994
8. Kerstin Skog Östlin, *Fädernas kyrka i Sveriges television*, 1994
9. Mikael Palme, *Valet till gymnasiet*, 1994
10. Mikael Palme, *Gymnasieskolans sociala struktur i Stockholmsregionen före 1991 års skolreform*, 1994
11. Mikael Börjesson, *Det naturliga valet. En studie i studenters utbildningsval och livsstilar*, 1996
12. Richard Palmer, *Socio-Economic Spaces of Transnationally Connected Business Professionals*, 1996
13. Ingrid Heyman, "...det är utbildningen som gjort att vi kommit någonstans". *Studier av tre elitgymnasier med internationalisering på programmet*, 1997
14. Elisabeth Hultqvist "Jag tycker det är för slapt". *Om pedagogiken på det individuella programmet*, 1998
15. Mikael Börjesson, *Kampen om det "internationella". En kartläggning av transnationella strategier vid högskolor och universitet i Stockholm*, 1998
16. Mikael Palme, *The Meaning of School. Repetition and Drop Out in the Mozambican Primary School*, 1998.
17. Mikael Palme, *Final Report and Recommendations from the Evaluation of Teaching Materials for Lower Primary Education in Mozambique. I. General Issues*, 1998
18. Kenneth Hyltenstam & Christopher Stroud, *Final Report and Recommendations from the Evaluation of Teaching Materials for Lower Primary Education in Mozambique. II. Language Issues*, 1998
19. Wiggo Kilborn, *Final Report and Recommendations from the Evaluation of Teaching Materials for Lower Primary Education in Mozambique. III. Mathematics*, 1998
20. Ulla Alfredsson & Calisto Linha, *Where God lives. Introduction to a Study of the Independent Protestant Churches in the Maputo Area*, 1998
21. Kenneth Hyltenstam & Christopher Stroud, *Proposals for Revised Language Curricula for Mozambican Primary Schools. A Discussion Document*, 1998
22. Donald Broady et al, *Formering för offentlighet. En kollektivbiografi över Stockholmskvinnor 1880—1920. Forskningsplan*, 1998
23. Ulf Borelius, *Habitus och religionstillhörighet i Peru*, 1998
24. Ulf Borelius, *Tillit och habitus*, 1998
25. Kerstin Sund-Tidholm, *Internationalisering vid gymnasieskolans omvårdnadsprogram. En intervjustudie*, 1998
26. Mikael Börjesson, *An Introduction to Manuel Castells' The Information Age*, 1999
27. Donald Broady, Mats B. Andersson, Mikael Börjesson, Jonas Gustafsson, Elisabeth Hultqvist, Mikael Palme, *Skolan under 1990-talet. Sociala förutsättningar och utbildningsstrategier*, 2000
28. Donald Broady, *Studier av högskolan och gymnasieskolan som fält. Forskningsprogram 2002-2004*, 2001.
29. Esbjörn Larsson, *Inventering av utbildningshistorisk forskning vid svenska lärosäten*, 2003
30. Mikael Börjesson, *Det svenska högskolefältet och lärarutbildningarna*, 2003
31. Ulf Borelius, *Källkritik och befrielseologi. Ett bidrag till forskningen kring befrielseologins uppkomst*, 2004
32. Mikael Börjesson, *Gymnasieskolans sociala struktur och sociala gruppers utbildningsstrategier – tendenser på nationell nivå 1997-2001*, 2004
33. Ingrid Nordqvist och Monica Langerth Zetterman, *Gymnasieskolan som konkurrensfält. Ett regionalt perspektiv – Gävleborgs län*, 2004
34. Ida Lidegran, *Uppsala – en akademiskt dominerad gymnasieskola*, 2 uppl. 2006
36. Mattias Eriksson, *Sociologisk atlas över Stockholm*, 2005
37. Mikael Börjesson, *Transnationella utbildningsstrategier vid svenska lärosäten och bland svenska studenter i Paris och New York*, 2005
38. Esbjörn Larsson, *Det svenska utbildningssystemets födelse. Olika perspektiv på den svenska läroverksutbildningens utveckling under 1800-talet*, 2006
39. Donald Broady, Mikael Börjesson, Emil Bertilsson, Gergei Farkas, Märit Gunneriusson Karlström, Esbjörn Larsson, Ida Lidegran & Ingrid Nordqvist, *Utvärdering av Rekryteringsdelegationen*, 2 rev. uppl. augusti 2006
40. Elisabeth Hultqvist & Mikael Palme: "Om de kunde ge en mall". *En studie av lärarstudenternas möte med lärarutbildningen*, 2006
41. Monica Langerth Zetterman, *Kvinnors mötesplatser och sociala och kulturella tillgångar kring sekelskiftet 1900. Beskrivning av prosopografiskt material inom projektet Formering för offentlighet*, 2006
42. Emil Bertilsson, *Lärarna på skolans kungsväg. Om det naturvetenskapliga programmet på några gymnasier i Uppsala*, 2007
43. Håkan Forsberg, *En skola i tiden. Rosendalsgymnasiets etablering bland Uppsalas gymnasieskolor*, 2008
44. Andreas Melldahl, *Västerled tur och retur. Del 1: Utbildning och ekonomi. En ekonomihistorisk studie av Sverige-Amerika Stiftelsens stipendieverksamhet 1919-2006*

Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi
(Sociology of Education and Culture)

Postal address EDU, Uppsala universitet
 Box 2136, SE-750 02 Uppsala, Sweden

Phone switchboard 018 4712500, int. +46 18 4712500

Fax 018 4712400, int. +46 18 4712400

URL <http://www.skeptron.uu.se/broady/sec/>